

Univerzita Karlova v Praze

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie (kombinovaná)

Bc. Petra Krtková

**Postoj dětí a mladistvých z azylového domu k návykovým látkám.
Zmapování výskytu rizikového chování a zjištění
rizikových/protektivních faktorů podílejících se na vzniku
rizikového chování.**

The attitude of children and adolescents from the asylum home to addictive substances. The mapping of the occurrence of risk behavior and the identification of risk / protective factors contributing to risk behavior.

Diplomová práce

Praha, 2018

Vedoucí práce: Mgr: Petr Matoušek

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem všechny použité prameny uvedla a řádně citovala a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s uložením elektronické verze této diplomové práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, dne .....

.....

Bc. Petra Krtková

Identifikační záznam:

KRTKOVÁ, Petra. Praha. Postoj dětí a mladistvých z azylového domu k návykovým látkám. Zmapování výskytu rizikového chování a zjištění rizikových/protektivních faktorů podílejících se na vzniku rizikového chování The attitude of children and adolescents from the asylum home to addictive substances. The mapping of the occurrence of risk behavior and the identification of risk / protective factors contributing to risk behavior. Praha 2018. Počet stran: 70,. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN 2018. Vedoucí závěrečné práce Mgr. Petr Matoušek.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla především velmi poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Petru Matouškovi za jeho nekonečnou trpělivost, velkou podporu, povzbuzení, vzácné rady a připomínky. Velmi si vážím jeho profesionálního přístupu a laskavosti.

Dále bych chtěla poděkovat své nejbližší rodině a přátelům, kteří mě neustále podporovali. Poděkování také patří zejména dětem v azylovém domě, které byly ochotny se mnou vést rozhovory. Všem z celého srdce za vše děkuji, protože bych bez nich tuto práci nenapsala.

Abstrakt

Tato práce se zabývá zjištěním názorů a zkušeností dětí z azylového domu k návykovým látkám a zmapováním výskytu dalších rizikových forem chování. Dalším cílem v této práci bylo prozkoumání a popsání rizikových a protektivních faktorů podílejících se na vzniku rizikového chování.

Východiskem pro tuto práci je, že mnohé výzkumy upozorňují na výskyt rizikové chování mezi dětmi a mladistvými a zároveň na vzrůstající počet dětí s jedním rodičem, kteří často končí v azylových domech.

Teoretická část se věnuje popisem užíváním návykových látek a výskytem rizikového chování ve školní populaci, dále vysvětlením pojmů jako je rizikové chování a rizikové a protektivní faktory. Dále jsou jednotlivé kapitoly v teorii věnovány rodině, škole, vrstevníkům, sociálnímu vyloučení a azylovým domům. Praktická část popisuje proces samotného průzkumu. Výzkumný soubor tvořily tři děti ve věku 9 až 11 let v jednom azylovém domě, jedná se tedy o případovou studii. Výzkumný soubor byl vybrán metodou záměrného institucionálního výběru. Ve výzkumu byly použity polostrukturované rozhovory, kde následně došlo k rozboru pomocí kódování, segmentace a kategorizace dat.

Došlo k vytvoření osmi kategorií, které z rozhovorů s dětmi vyšly: zkušenost dětí s návykovými látky, vztah dětí k rodičům, rodinné prostředí a výchova, společně strávený čas v rodině, škola, šikana, volný čas a kamarádi.

Z výsledku výzkumu vyplynulo, že většina dětí má zkušenost s nepravdělným užíváním alkoholu, opilstvím a kouřením cigaret. Zkušenost s jinými ostatními návykovými látkami nemají. Dále výsledky poukazují na to, že u dětí v azylovém domě převažují spíše rizikové faktory nad protektivními faktory, jenž mohou mít vliv na rozvoj rizikového chování.

Zjištěné výsledky v této práci naznačují na nutnost vytváření primárních a efektivních programů pro děti a rodiče. Z hlediska prevence rizikového chování u dětí a dospívajících je žádoucí zaměřovat se v prevenci na nižší věkové skupiny a vytvářet specificky cílené programy. Dále pak tak na nutnost vytvoření dostatečné a kvalitní nabídky volnočasových aktivit v azylových domech.

KLÍČOVÁ SLOVA - rizikové chování, rizikové a protektivní faktory, rodina, škola, volný čas

Abstract

This work deals with finding out the opinions and experiences of children from the asylum house to addictive substances and mapping the occurrence of other risky forms of behavior. Another aim of this work was to investigate and describe the risk and protective factors involved in risk behavior.

The starting point for this work is that many researches point to the occurrence of risk behaviors among children and adolescents, and to the growing number of single-parent children, often ending in shelters.

The theoretical part deals with the description of the use of addictive substances and the occurrence of risk behavior in the school population, as well as explanation of terms such as risk behavior and risk and protective factors. In addition, the individual chapters in the Theory are dedicated to family, school, peers, social exclusion and asylum homes. The practical part describes the process of the survey itself. The research group consisted of three children aged between 9 and 11 in one asylum house, a case study. The research set was chosen by the method of deliberate institutional selection. Half-structured interviews were used in the research, which was subsequently analyzed by encoding, segmentation and categorization of data. There were eight categories that emerged from interviews with children: the experience of children with addictive substances, the relationship of children to parents, family and education, family time, school, bullying, leisure and friends.

The result of the research has shown that most children have experience with irregular drinking, drunkenness and smoking cigarettes. There is no experience with other addictive substances. In addition, the results show that, in children in a home, risk factors predominate over protective factors that may affect the development of risk behaviors.

The findings in this work suggest the need to develop primary and effective programs for children and parents. From the point of view of prevention of risk behavior in children and adolescents, it is desirable to focus on prevention at lower age groups and to create specifically targeted programs. Furthermore, the need to create sufficient and quality leisure time activities in asylum homes.

KEY WORDS - risk behaviors, risk and protective factors, family, school, free

Obsah:

1. Úvod.....	9
Teoretická část.....	11
2. Užívání drog ve školní populaci	11
2.1 HBS.....	11
2.2. ESPAD.....	11
2.3 regionální školní studie.....	11
3. Rizikové chování.....	13
3.1 Formy rizikového chování.....	13
3.1.1 Závislost na návykových látkách.....	13
3.1.2 Počítačové hry, internet, televize.....	14
3.1.3 Agresivita.....	15
3.1.4 Šikana	15
3.1.5 Kyberšikana.....	16
3.2 Rizikové a protektivní faktory.....	16
3.2.1 Rizikové faktory.....	16
3.2.2 Protektivní faktory.....	17
4. Socializace a prostředí.....	18
4.1 Rodina.....	18
4.1.1 Funkce rodiny.....	19
4.1.2 Základní potřeby dítěte.....	20
4.1.3 Poruchy rodiny.....	21
4.1.4 Současná podoba českých rodin.....	23
4.1.5 Společně strávený čas.....	24
4.1.6 Výchovné styly.....	24
4.1.7 Zvyky, stereotypy a rituály.....	25
4.2 Vliv vrstevníků a vrstevnické skupiny.....	25
4.3 Škola.....	26

4.3.1	Klima školy a třídy.....	27
4.3.2	Primární prevence.....	27
5.	Sociální vyloučení a bezdomovectví.....	30
5.1	Osoby ohrožené sociálním vyloučením.....	30
5.1.1	Děti, mládež a mladí dospělí.....	30
5.1.2	Etnické skupiny.....	30
5.1.3	Osoby opouštějící ústavní výchovu.....	30
5.2	Bezdomovectví.....	31
6.	Azylové domy.....	33
6.1	Azylové domy v ČR.....	33
6.2	Příčiny vyhledání azylového domu.....	33
6.3	Bydlení v azylovém domě.....	34
6.4	Děti v azylovém domě.....	34
	Praktická část.....	37
7.	Použité metody.....	37
7.1	Výzkumný cíl.....	37
7.2	Výzkumné otázky.....	37
7.3	Metoda sběru dat.....	37
7.4	Metoda analýzy dat.....	38
7.5	Výzkumný soubor.....	38
7.6	Etika.....	39
8.	Výsledky.....	40
9.	Diskuze.....	61
10.	Závěry.....	67
11.	Použitá literatura.....	68

1. ÚVOD

Rizikové chování dětí a dospívajících bývá přítomno v každé generaci, to však do určité míry můžeme považovat za normativní součást vývoje jedince (Sobotková et al., 2014). Velký prostor pro rozvoj a vznik rizikového a problémového chování bývá zejména v období dospívání. Toto rizikové chování může mít vliv na dokončení vývojových úkolů, získání sociálních dovedností a sebevědomí (Majzlíková, 2009).

Mnohé výzkumy upozorňují na výskyt rizikové chování mezi dětmi a mladistvými (ESPAD, 2015). Sobotková et al. (2014) ve své publikaci píše, že v oblasti rizikového chování u adolescentů je nejvíce zastoupeno užívání alkoholu, kouření cigaret a zkušenosti s marihuanou.

Například Hodačová (2015) ve svém výzkumu poukazuje na vysokou prevalenci kouření u českých dětí. Další dostupné výzkumy ukazují, že v prostředí základních a středních škol jsou kyberšikana, sexting, rizikové seznamování českých dětí v prostředí internetu hojně rozšířeny (Kopecký, Szotkowski, 2015).

Nemálo studií však poukazuje také na to, že užívání návykových látek se posunuje do nižšího věku. Děti do 15 let se tak stávají ohroženější skupinou než jiné věkové skupiny (Majzlíková, 2009, Foltová, 2012).

Zároveň však vzrůstá počet dětí s jedním rodičem, kteří představují stále častější typ rodiny. Podle Českého statistického úřadu klesá v posledních letech počet úplných rodin a rostou tak počty nejen neúplných rodin. V neúplných rodinách žije 400 tis. závislých dětí. Většinu těchto neúplných rodin tvoří matky s dětmi (ČSÚ, 2013).

Podle dostupných informací se v ČR do konce roku 2017 rozvedlo 25,8 tisíce manželství, v meziročním srovnání o 0,8 tisíce více. U rozvodů převažovali manželé s nezletilými dětmi (ČSÚ, 2018).

Česká republika tak patří k zemím s největším výskytem rozvodů, téměř každé druhé manželství se rozpadá, mnoho rodin se pohybuje na nižší socioekonomické úrovni. Finanční situaci často řeší půjčkami a zadlužením (Kraus, 2014). Tyto rodiny mohou být více ohroženy sociálním vyloučením, snadno se tak mohou dostat do krizové situace, kterou mnohdy musí řešit přechodným bydlením v azylovém domě.

Azylové domy jsou sociální služby, které nabízí pomoc rodinám, které se ocitli v sociální a tíživé situaci. Podle registru Ministerstva práce a sociálních věcí je v ČR evidováno 93 azylových domů pro rodiny s dětmi. V roce 2011 proběhlo první sčítání lidí bez domova, ukázalo se, že v době sčítání se nacházelo v azylových zařízeních 397 dětí ve věku do 14 let (ČSÚ, 2012).

Ke konci roku 2014 bylo 1516 dětí a mládeže do 18 let v azylových domech v ČR (MPSV, 2014). Což představuje nemalé číslo dětí a dospívajících žijících v azylovém domě.

Jak již bylo zmíněno výše, nemálo studií a výzkumu zabývajících se výskytem rizikového chování u dětí a mladistvých probíhalo převážně formou dotazníků ve školách. Můžeme se domnívat, že i mezi touto skupinou mohou být právě i děti žijící v azylovém domě. Častými klienty azylových domů bývají rodiny s dětmi, matky s dětmi, romské rodiny, lidé vyrůstající v dětském domově.

Například v bakalářské práci Chovancové (2016) vyplývá, že hlavní příčinou současné situace matek v azylovém domě je ztráta bydlení, domácí násilí, ztráta zaměstnání a tíživá finanční situace. Tyto děti tak představují ohroženou skupinu, u které může hrozit zvýšené riziko výskytu problémového chování v souvislosti s jejich životní situací. Na základě výše uvedených zjištění a faktů se ve své diplomové práci zabývám zmapováním postojů dětí a mladistvých z azylového domu k návykovým látkám a zároveň zjištěním výskytu dalších forem rizikového chování. Cílem této práce je zjistit a popsat rizikové/protektivní faktory podílející se na vzniku rizikového chování, jejich postojů a názorů. Zároveň bych touto prací chtěla přispět novými poznatky, které by pak v budoucnu mohly být základem pro další studie či výzkum. Výsledky mé studie by pak mohly být také podkladem pro vytváření primárních opatření v této oblasti.

Problematika dětí v azylových domech není v odborné literatuře dostatečně zastoupena. Několik prací na podobná témata můžeme najít převážně v kvalifikačních bakalářských a diplomových pracích. Poměrná část těchto prací se však zabývá spíše matkám s dětmi v azylových domech, popisem azylových zařízení, otázkou volného času, sociálním vyloučením a podobně. Pro získání informací do teoretické části jsem čerpala hlavně z publikací a článků zabývajících se dětmi a mladistvými obecně. Z hlediska adiktologie se domnívám, že toto téma může být přínosné a být zdrojem informací o této cílové skupině.

Například ve výroční zprávě o stavu ve věcech drog v ČR za r. 2015 jsou k dispozici informace o užívání návykových látek u dětí v diagnostických a výchovných ústavech, ale žádné informace o dětech v azylových domech (Mravčík et al, 2016).

Práce je rozdělena na dvě části- teoretickou a praktickou. V teoretické práci jsou uvedeny pojmy jako rizikové chování, socializace, azylové domy. Praktická část se snaží zmapovat výskyt rizikového chování u této cílové skupiny. Pro výzkum jsem použila případovou studii jednoho konkrétního azylového domu.

TEORETICKÁ ČÁST

Z teoretického hlediska je téma dětí žijících v azylovém domě z hlediska výskytu rizikového chování, téma málo prozkoumané. Téměř celá teoretická část tak proto byla postavena na se sbírání dat z obecné odborné literatury. V teoretické části jsem se snažila přiblížit problematiku dětí a dospívajících v souvislosti s výskytem rizikového chování. Před samotným výzkumem jsem se snažila získat, co nejvíce informací o dětech žijících v azylovém domě, abych pak mohla zpracovat praktickou část. Jak jsem již zmiňovala výše, informace o dětech z azylových domů jsem čerpala převážně z dostupných bakalářských a diplomových prací. V teoretické části jsou tak definovány základní pojmy a témata, která se objevovala při rozhovorech s dětmi a která jsou následně použita ve výzkumné části. Teoretická část se v první kapitole zabývá rozsahem užívání návykových látek u dětí a mladistvých ve školní populaci. V následujících kapitolách se pak věnuji pojmům jako je rizikové chování, rodina, vrstevníci, škola, sociální vyloučení, bezdomovectví a azylové domy.

2. UŽÍVÁNÍ DROG VE ŠKOLNÍ POPULACI

V této části kapitoly se pro zorientování do problematiky zabývám rozsahem užívání návykových látek u dětí a mladistvých ve školní populaci. V r. 2015 byly zveřejněny výsledky mezinárodní studie HBSC a proběhla další vlna sběru dat ve studii ESPAD.

2.1. HBSC 2014

Studie HBSC (The Health Behavior in School-aged Children) je mezinárodní výzkumná studie koordinovaná Světovou zdravotnickou organizací (WHO) zaměřená na zdraví a životní styl mládeže, cílovou skupinou jsou žáci základních škol ve věku 11, 13 a 15 let. Studie je realizována v pravidelných 4letých intervalech. V konzumaci alkoholu vykazují čeští žáci nadprůměrné hodnoty –pravidelné pití alkoholu. Nadprůměrné hodnoty vykazovali čeští žáci ve věku 15let i v případě zkušeností s užitím konopných látek –zkušenost alespoň jednou v životě uvedlo v ČR 23 % chlapců i dívek (Mravčík et al., 2015).

2.2. ESPAD 2015

V této kapitole uvádím souhrnné výsledky z evropské školní studie. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách je největší celoevropská studie zaměřená na zjištění rozsahu užívání návykových látek a dalších forem rizikového chování dospívajících. Studie je realizována také v 4letých intervalech.

Užívání návykových látek u dospívajících a výskyt dalších forem rizikového chování jsou stále aktuálními tématy, kterými se zabývá spousta studií. Výsledky ukazují, že alkohol patří mezi nejužívanější návykovou látkou. Dále se jako nový fenomén objevuje vzrůstající počet kyberšikany (ESPAD, 2015).

V roce 2015 proběhla další vlna mezinárodní studie ESPAD mezi šestnáctiletými.. Hlavním cílem této studie je podat přehled o rozsahu užívání legálních a nelegálních drog

mezi mládeží a porovnává situaci v ostatních evropských zemích. Dalším cílem je pak také sledování trendů ve vývoji situace od roku 1995 (ESPAD, 2015).

Dle studie ESPAD (2015) se výskyt rizikového užívání návykových látek u české mládeže snižuje. V porovnání s výsledky studie z roku 2011 došlo k výraznému poklesu prevalence kouření cigaret. K poklesu došlo především v oblasti pravidelného a denního kouření a u časté konzumace vysokých dávek alkoholu.

I přes tento fakt, že v České republice dochází v posledních letech k poklesu prevalence kouření, konzumace alkoholu a konopných látek, tak stále si Česká republika stojí vysoko nad evropským průměrem a zkušenosti českých 16 letých s návykovými látkami jsou nadprůměrné (ESPAD, 2015).

V porovnání s ostatními evropskými státy vykazují totiž čeští šestnáctiletí výskyt rizikového chování a to na úrovni nadprůměrné, a to zejména v oblasti celoživotní zkušenosti s užitím legálních a nelegálních drog. Čeští studenti tak v prevalenci kouření cigaret a konzumace alkoholu v posledních 30 dnech zauímají přední místa a řadí se na přední příčky zejména ve zkušenosti s legálními látkami ve věku do 13 let. Dále tato studie uvádí, že v posledních letech dochází u mládeže ke změně trávení volného času. Děti chodí méně ven a více času tráví ve virtuálním prostoru (internet, počítač, chytré telefony). V souvislosti s rozvojem a používáním nových technologií, tak dochází k nárůstu kyberšikany (ESPAD, 2015).

2.3. Regionální školní studie

Výzkumy na školách jsou oblíbeným tématem bakalářských a diplomových studentských prací a také v r. 2015 realizovala řada studentů krátká dotazníková šetření na základních a středních školách zabývající se výskytem různých forem rizikového chování (Mravčík et al., 2015). Téměř většina těchto prací poukazuje na zvýšený výskyt rizikového chování u dětí a mládeže.

Například Šebková (2015) provedla ve své bakalářské práci výzkum na problematiku vývoje rizikového chování dětí a mládeže ve škole. Nejčastěji řešenými oblastmi rizikového chování byly záškoláctví, kouření, šikana (vztahové problémy mezi žáky), krádeže a vandalismus (Šebková, 2015).

3. RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

V mém výzkumu je jedna z výzkumných otázek zjištění výskytu různých forem rizikového chování, proto se v této části kapitole zabývám otázkou rizikového chování a jeho možnými způsoby projevy. V oblasti rizikového chování panuje velká roztržitost v terminologii, to je způsobeno různými teoretickými východisky. Tento pojem rizikové chování můžeme chápat jako nadřazený k pojmům „problémové, asociální, delikventní, antisociální a disociální chování“ (Sobotková et al., 2014).

Rizikové chování označuje takové vzorce chování, kdy může v jejich důsledku docházet k nárůstu výchovně, vzdělávacích a sociálních rizik u jedince (Procházka, 2013).

MŠMT (2013) pod pojmem rizikové chování zahrnuje rozmanité formy chování, které mají negativní dopady na zdraví, sociální či psychologické fungování jedince a nebo ohrožují jeho sociální okolí. Rizikové chování může představovat různé typy chování, od extrémních projevů chování až po projevy chování na hranici patologie (nadměrné užívání alkoholu, cigaret či nelegálních drog).

Výčet typů rizikového chování podle MŠMT jsou závislostní chování- návykové látky, závislost na procesech (gambling), agrese, šikana, kyberšikana, vandalismus, rasismus, intolerance, rizikové sporty, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, prekriminalita, drobné krádeže a záškoláctví (MŠMT, 2010).

Jednotlivé formy rizikového chování se často u jedince vyskytují současně. Tento jev je označován jako syndrom rizikového chování. Rizikové chování je tak multidisciplinární (Miovský et al., 2012).

3.1. Formy rizikového chování

V této podkapitole se věnuji jen některým vybraným typům rizikového chování, zejména těm, které se v mém výzkumném souboru nejčastěji vyskytovaly, proto dále nevěnuji pozornost dalším typům rizikového chování. Podle MŠMT je na školách mezi českými dětmi nejvíce zastoupena šikana, kyberšikana, dále pak násilí, kouření tabáku a alkohol (MŠMT, 2010).

3.1.1. Užívání návykových látkách

Nejvíce užívanými a nejčastějšími drogami jsou alkohol a tabák. Důvodem zneužívání látek bývá nejčastěji potřeba uniknout problémům a dodání pocitu povzbuzení. Nejčastěji užívanou nelegální drogou je konopí. V současnosti se v ČR drogy objevují již na základní škole. Rizikové chování v adolescentním věku je nejvíce zastoupeno konzumací alkoholu, kouřením cigaret a zkušenosti s marihuanou. Ve studii SAHA autoři poukazují na to, že užívání návykových látek je spojené s výskytem antisociálního chování (Sobotková et al., 2014).

Poznatky o spotřebě alkoholu u dětí a dospívajících vycházejí ze dvou rozsáhlých mezinárodních studií, jedná se o studie Světové zdravotnické organizace HBSC a studie ESPAD - Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, o kterých se více zmiňují ve druhé kapitole.

Většina dětí školního věku udává první zkušenosti s alkoholem ve věku mezi 11 a ž 13 roky. Často jde o zkušenosti, které se váží k nějakým rodinným událostem nebo oslavám, kdy je dětem dovoleno ochutnat nebo pít malé množství alkoholu. V tomto věku jde tedy většinou o výjimečné pití. Výzkumné práce dokládají, že raný začátek pravidelného pití je silným prediktorem pozdějších problémů Účinek alkoholu na psychiku a sociální funkce alkoholu pak mohou již u dětí školního věku vést k aktivnímu vyhledávání příležitostí spojených s konzumem alkoholu (MŠMT, 2010).

3.1.2. Počítačové hry, internet, sociální sítě, televize

Počítač, internet, mobilní telefon či televize bývají dnes běžnou součástí českých domácností. Pro děti představují velké lákadlo. Tráví denně více času než se svými kamarády či vrstevníky.

O škodlivosti vysedávání u počítače, zejména hraní počítačových her se v odborné literatuře poměrně hojně diskutuje. Za nejvíce nebezpečné se považují hry, které jsou agresivní a zobrazující často nevhodné či nežádoucí chování. Toto chování pak mohou děti v běžném a reálném životě napodobovat a vést až k násilným činům.

Hraní her představuje rizikovou formu trávení volného času. Většina studií poukazuje na to, že hraní násilných a agresivních her může podporovat agresivní chování dětí a dospívajících, zejména u chlapců (Sobotková et al., 2014).

Například ve výzkumu na téma volný čas dětí, který byl realizovaný Národním institutem dětí a mládeže Ministerstva školství se ukázalo, že české děti dávají přednost sezení doma u počítače či televizi před zdravým pohybem a zájmovými kroužky (Bocan et al. 2012).

V posledních letech se však fenoménem stávají sociální sítě. Jsou to webové služby, které umožňují svým uživatelům vytvořit si vlastní profil. Umožňují komunikovat s lidmi z celého světa a zejména umožňují snadnější a pravidelné spojení s rodinou a vrstevníky, dále pak také sledování toho, co druzí dělají. Děti a dospívající tak kolikrát touží po komunikaci a intenzivním kontaktu s vrstevníky.slouží k vzájemnému sdílení názorů, pocitů a zkušeností (Černá et al., 2013). Tyto sociální sítě přináší i řadu rizik.

Nejpopulárnější sítí nejen v České republice, ale i ve světě je Facebook. Na tomto portálu mohou jedinci chatovat, přeposílat fotky, videa či sdílet tzv.statusy. To jsou sdílení o tom, co dotyčný právě dělá či na co myslí. internet tak svým způsobem pomáhá navazovat a udržovat sociální vztahy (Černá et al., 2013).

3.1.3. agresivita

V mém výzkumu se děti shodovaly v tom, že všichni zažili vůči své osobě nehezké chování od svých spolužáků, počínaje od ignorací až po verbální útoky a nadávky. V této podkapitole se tak ve zkratce zabývám vysvětlením pojmu agrese a agresivita.

V dostupné literatuře se definice agrese objevuje poměrně různorodě. Černá et al. (2013) popisuje agresi jako jakékoli chování zaměřené vůči druhému se záměrem ublížit. Ve své publikaci uvádí tyto typy agrese: reaktivní a proaktivní agrese, přímá a nepřímá agrese.

Reaktivní agrese je chápána jako obranná reakce vůči pocitu ohrožení. Je to prudká a okamžitá reakce na vnímané ohrožení.

Proaktivní agrese bývá nevyprovokovaná a jde o chování, které má sloužit jako prostředek k získání něčeho, co agresor chce. Jde o naučený efektivní způsob dosahování cílů. Velkou roli zde hraje předchozí pozitivní zkušenost s touto strategií. jedinec většinou nemívá radost z ubližování, ale bez agresivního chování by nedosáhl svého cíle. U této agrese bývají provázené pocity jako pocit potěšení a pocit stimulace. V takovém případě, kdy jedinec má potěšení z útoku, již mluvíme o šikan

Podle charakteru útoku se agrese dělí na přímou a nepřímou.

Přímá agrese je charakteristická provokativním až útočným chováním jedince vůči druhým, ale může i vůči sobě samému. Jedná se zejména o fyzické útoky, hrozby fyzickým ublížením, další verbální hrozby a napadání.

Nepřímá agrese je typická tím, že nedochází k přímému střetu. Zahrnuje převážně vyloučení jedince z kolektivu, odmítání, ignoranci, pomluvy či zesměšňování (Černá et al., 2013).

3.1.4. šikana

Děti často uváděly, že ošklivé a útočné chování kolikrát trvalo dlouhodobě a opakovaně. Lze již uvažovat o šikaně, proto se v této podkapitole věnuji tomuto tématu.

Šikana a agrese jsou spolu nerozlučně spjaty, ale tvoří dva odlišné konstrukty (Černá et al., 2013). Šikana je charakteristická tím, že se jedná o úmyslné agresivní jednání, které je opakované a panuje mocenská nerovnováha mezi obětí a agresorem. Dále je typické, že oběť agresora nijak neprovokuje a nejčastěji dochází v prostředí školy a třídy. Ve škole to například bývá situace, kdy agresor bývá silnější či starší a nebo má výhodnou pozici ve skupině.

Může se také vyskytnout situace, kdy oběť je provokatérem. V takovém případě se však může jednat o děti s poruchami chování.

Většina dětí a dospívajících se snaží začleňovat do sociálních skupin, snaží se být mezi ostatními oblíbeny a přijímány. Procesy a struktura ve vrstevnické skupině ovlivňují to, zda se šikana objeví a pokud ano, tak jakým způsobem. Reakce okolí tak zásadně ovlivňuje to, jak se šikana bude dál vyvíjet. Zjednodušeně se dá říci, že pokud je šikana tiše tolerována, může se tak stát jako za sociálně přijatelnou formou chování. Tím si však agresor zlepšuje a upevňuje svoji pozici (Černá et al., 2013).

Procházka (2013) uvádí, že šikana patří v posledních letech a v současnosti k aktuálním problémům českých škol.

3.1.5. Kyberšikana

Kyberšikana je s šikanou spjata a sdílí její základní rysy a projevy. Kyberšikana se děje prostřednictvím elektronických médií jako internet a mobilní telefon. Dalšími prvky je také opakovanost, mocenská nerovnováha, úmyslné ubližující jednání ze strany agresora, které oběť vnímá jako nepříjemné (Černá et al., 2013).

Kopecký a Szotkowski (2015) se ve svém výzkumu zabývali kyberšikanou a dalšími formami rizikového chování českých dětí v prostředí internetu. Výsledky ukázaly, že nejčastější a nejrozšířenější formou kyberšikany jsou verbální útoky, dále pak průnik na účet a ponižování a ztrapňování šířením fotografie. Podle tohoto výzkumu se v roce 2014 více než 45% českých dětí stalo obětí některé forem kyberšikany.

3.2. Rizikové a protektivní faktory

V praktické části se zmiňuji o rizikových a protektivních faktorech, které se v mém výzkumném souboru objevují a kterými se v práci zabývám, proto v této části podkapitoly věnuji pozornost vysvětlením těchto pojmů.

Závažnost této problematiky je nesporná a již spousty studií se zabývalo otázkou faktorů, které mohou mít vliv na vznik a rozvoj užívání alkoholu a jiných návykových látek a dalších forem rizikového chování. Dispozice k rizikovému chování můžeme vysvětlovat na základě znalostí působení rizikových a protektivních faktorů.

Přítomnost rizikového faktoru však nemusí vždy nutně znamenat rozvoj rizikového chování a zároveň přítomnost protektivního faktoru nemusí v každém případě jedince od rizikového chování odradit (Jessor et al., 1995).

Tyto faktory rozdělujeme na **rizikové a protektivní faktory**.

3.2.1. Rizikové faktory

Rizikové jsou vlivy okolí jedince, které mohou zvýšit možnost užívání a jiných návykových látek. Rizikové faktory tak mohou znamenat potenciaální ohrožení. Projevy těchto rizikových faktorů mohou být viděny již v dětství či během dospívání. Vztahy v rodině, ve škole či v rámci společnosti se tak mohou podílet a mít vliv na rozvoj pozdější závislosti na alkoholu (Čablová, Miovský, 2013).

Jessor et al. (1995) popisují rizikové faktory jako faktory zvyšující pravděpodobnost zapojení jedince do problémového chování prostřednictvím přímým podněcováním nebo zvýšené zranitelnosti (nízké sebevědomí) a dále prostřednictvím větší příležitosti zapojit se do problematického chování (např. členství v antisociální peer skupině).

3.2.2. Protektivní faktory

Protektivní jsou naopak vlivy v životě jedince, které chrání před negativními vlivy a snižují možnost rozvoje užívání. Užívání alkoholu u dětí a dospívajících může být ovlivněn mnoha různými faktory, přičemž rodinné faktory představují jeden z nejdůležitějších vlivů (Čablová, Miovský, 2013).

Tyto protektivní či ochranné faktory jsou konceptualizovány tak, že snižují pravděpodobnost zapojení do problémového chování a to prostřednictvím přímých osobních nebo sociálních kontrol proti jejich výskytu (Jessor et al., 1995).

Čablová a Miovský (2013) ve svém článku uvádí přehled rodinných rizikových a protektivních faktorů ve vztahu k užívání návykových látek. Protektivní faktory jsou: odolnost v rodině, sociální dovednosti, pozitivní vazba k rodině a společenství, zdravé postoje a hodnoty, pevná vazba mezi rodiči a dětmi, zapojení rodičů v životě dětí a jasné hranice a důsledné prosazování disciplíny.

Rizikovými faktory jsou označen: nedostatek emočních vazeb a špatné vztahy v rodině, nízká sociální opora, rodičovská kontrola, rodinné konflikty, nedostatek vazby a péče ze strany rodičů, nedůsledný přístup a přítomnost rodiče, který užívá drogy.

4. SOCIALIZACE A PROSTŘEDÍ

Zásadní vliv na člověka představuje sociální prostředí. Socializace představuje označení pro proces, který trvá celý život. Jedinec si v průběhu tohoto procesu osvojuje formy jednání, chování, poznatky, hodnoty a kulturu (Procházka, 2013).

Nejdůležitější faktory, které mají vliv na vznik a vývoj rizikového chování jsou rodina, škola a prostředí vrstevníků. Všechny tyto kontexty spoluutvářejí vývoj dítěte.

K důležitým zdrojům socializačního procesu v období dospívání patří zejména rodina, vrstevnická skupina a škola (Majzlíková, 2009). Rodina může být místem vzniku rizikového chování, nebo naopak může být silným protektivním faktorem

Dunovský et al., (1999) píší, že proces socializace je jedním ze základních činitelů, kterými se udržují a předávají z generace na generaci výchovné postoje, životní zásady a systém hodnot. Jedná se o vzájemnou součinnost osobnosti a sociálního prostředí. Ohrožení socializace dítěte představuje nestabilita rodinného života. Fungování rodiny je založeno na charakteru osobnosti rodičů a jejich citových vztazích. V případě narušení rodinného společenství mohou být děti ohroženy ztrátou pocitu jistoty a bezpečí.

Dalším z důležitých faktorů, které mohou ovlivnit vznik rizikového chování, jsou faktory sociokulturní. Tyto faktory působí na děti mnohem výrazněji než na dospělé jedince. Dítě je **rodinou a vrstevnickou skupinou** ovlivňováno mnohem více. Všechna sociální prostředí, ve kterých se dítě pohybuje, tak výrazně ovlivňují jeho názory. Faktory sociálního prostředí a kladné sociální vzory mají vliv na rozvoj prosociálního chování dítěte. Rozhodující vliv na socializaci a vývoj jedince má zejména rodina. Chování rodiče je pro dítě modelem a prediktorem, jimž jsou děti vystavené. Dalším významným faktorem, který se podílí na socializaci dítěte je prostředí školy. Proces zdravé socializace patří tak k protektivním faktorům, které mají význam v prevenci sociálně patologických jevů (Hodačová et al., 2011).

4.1. Rodina

Nejdůležitější vliv na vývoj dítěte představuje rodina. Rodina má velký význam pro zdravý vývoj jedince, má nezastupitelnou roli a plní mnoho funkcí a rolí. Rodina a rodinní příslušníci jsou pro dítě vzorem chování. Od rodičů přejímá různé morální hodnoty (Procházka, 2013).

Definování rodiny je velmi obtížné, neboť existuje velmi mnoho jejích podob i způsobu soužití v prostoru, času a formě (Dunovský et al., 1999, Sobotková et al., 2014).

Jedna z nejjednodušších definic popisuje rodinu jako malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života (Lavasová, 2006).

Tradiční obraz rodiny složenou z muže a ženy mající děti se stává minulostí. V současnosti se v naší populaci tvoří úplně rodiny pouhou třetinou, zbytek tvoří převážně rodiny jednorodičovské či rodiny nekompletní. tyto jednorodičovské rodiny tak představují ohroženou skupinu z hlediska bezdomovectví (Hradecký, 1996).

Jedna z podmínek pro funkční vztah mezi rodičem a dítětem školního věku je sdílení života a trvalá přítomnost rodičů, kteří jsou dítěti k dispozici a jeví o něj zájem (Vágnerová, 2015).

V rodině dochází k vzájemnému ovlivňování dítěte a dospělého. Dospělý není jen v roli pasivního pozorovatele, ve vztahu k dítěti by měl být citově zainteresovaný. Rodiče představují model hodnotové orientace (Sobotková et al., 2014). Vztahy v rodině působí na chování i na emocionalitu dětí a dospívajících.

Rodinné prostředí ovlivňuje výchovu a socializaci dítěte celou řadou faktorů. Jak uvádí Procházka (2013) jedná se zejména o **faktory vztahové**- struktura rodiny, její úplnost či neúplnost, komunikace mezi členy, výchovný styl, **faktory materiální** (vybavení rodinného prostředí a **sociálně-kulturní** - vzdělání rodičů. Všechny tyto faktory ovlivňují přímo či nepřímo jeho hodnoty, postoje a představují tak modelové vzorce chování

Prostředí rodiny má tak nepochybně vliv na utváření jedince. Pokud rodina neplní funkce tak, jak má, stává se prostředí rodiny patologické a může ohrozit správný vývoj dítěte.

4.1.1. Funkce rodiny

V současnosti určuje místo rodiny ve společnosti několik základních funkcí. Uvádím v této části práce funkce rodiny dle Procházky (2012).

Biologicko-reprodukční funkce:

Rodičovství bývá považováno za známku dospělosti a zralosti osobnosti každého člověka. V současnosti však dochází k proměně této role rodiny. Dochází k odkladu porodnosti, odkládání mateřství, dále k nárůstu jedinců, kteří děti nechťejí (Procházka, 2012).

Jak uvádí Procházka, novým společenským fenoménem a předmětem zkoumání se stává ambivalentní vztah k dětem a jeho dopady na kvalitu vztahů ve společnosti.

Sociálně-ekonomická:

Schopnost rodiny zajistit ekonomické a sociální podmínky pro zajištění a realizaci potřeb svých členů. Majetková diferenciací ve společnosti má za následek změnu v demografickém chování populace (porodnost, sňatečnost), mění se také strategie, vzorce chování a hodnoty v rodinách.

Výchovná funkce:

Výchovná péče o děti patří k hlavním účelům rodiny. Rodiče předávají svým potomkům hodnoty a normy společenského chování, vedou děti ke vzdělání. Výchovné postupy se v každé v rodině liší a závisí na řadě okolností. Každá rodina je odlišná svým způsobem života, chováním a interakcí mezi členy rodiny. Liší se tak i výchovný styl. Dle Procházky se prokazuje závislost stylu výchovy na emočním vztahu rodičů k dětem a navzájem (Procházka, 2012).

Socializační funkce:

Rodina představuje prostředí, kde se dítě učí přizpůsobovat životu, osvojuje si základní návyky a způsoby chování. K naplnění socializační funkce rodiny je nutná v rodinném prostředí přítomnost celé řady faktorů. Důležitou roli hrají ekonomické podmínky a kvalita kulturního a materiálního prostředí (Procházka, 2012).

Emocionální funkce:

Tato funkce je považována za velmi významnou, ale zároveň i ohroženou. Za důležitým předpokladem pro rozvoj emocionality člověka jsou považovány kladné vztahy mezi všemi členy rodiny. Rodina by měla být prostředím, kde je dostatek citového zázemí. Prostředí, které nabízí bezpečí a životní jistotu a oporu (Procházka, 2012).

Procházka ve své publikaci zmiňuje teorii raného připoutání dítěte k matce. Tato teorie vychází z potřeby vytvoření symbiotického vztahu s pečující osobou.. Neuspokojení této potřeby může vyvolat citově sociální deprivaci (Procházka, 2012).

Ochranná a domestikační funkce:

Pečovatelská funkce má na starost zajišťování životních potřeb všech členů rodiny. Domestikační funkce vytváří zázemí a prostor, kde jedinec může najít útočiště a emocionální přijetí. Rodina vytváří pocit bezpečí a jistoty (Procházka, 2012).

Rekreační a regenerační funkce:

Nesporný a výchovný význam pro utváření pozitivního životního stylu má společný a aktivní trávení volného času v rodině. Výchovné ovlivňování a řízení volného času v rodině má významnou roli při utváření osobnosti. V současnosti volnočasových aktivit panuje trend snížení celkové kvality péče o volný čas dětí ze strany rodičů. Volnočasové aktivity bývají důležitým prvkem ve strategii prevence rizikového chování, zároveň ale Procházka (2012) zdůrazňuje, že nelze každou volnočasovou aktivitu považovat za prevenci.

4.1.2. Základní potřeby dítěte

Matějček a Dytrych (2002) uvádějí, že rodina by měla uspokojovat základní biologické potřeby dítěte, ale také uspokojení základních psychických potřeb a to zejména pocit bezpečí a trvalý citový vztah a lásku. V mém výzkumu jsou některé základní potřeby u dětí nenaplněny, a proto v této části podkapitoly se věnuji popsáním základních potřeb dítěte, které potřebují ke svému zdravému růstu.

Potřeby dítěte se v různých fázích vývoje mění. Míra neuspokojení základních potřeb bývá i příčinou narušení vývoje dítěte. Základní potřeby dítěte členíme na biologické, psychické, sociální a vývojové potřeby (Dunovský et al., 1999).

Biologické potřeby:

K základním biologickým potřebám patří výživa, dostatek tepla čistoty, a dostatek stimulace dostatek adekvátních podnětů.

Psychické potřeby:

Patří sem potřeba přívodů podnětů a stimulace v dostatečném množství. Dále potřeba smysluplnosti světa - poznatky a zkušenosti musí být zorganizovány a zpracovány a musí mít určitý řád a smysl. Další důležitou psychickou potřebou je potřeba jistoty. Jedním z předpokladů pro utváření vztahů k druhým lidem je vztah k pečující osobě. Potřeba vědomí vlastní identity.- Dítě si vytváří představu o sobě na základě toho, jak ho lidé přijímají, hodnotí, odmítají a oceňují. Potřeba otevřené budoucnosti.

Sociální potřeby:

Nejvýznamnější potřeba je potřeba lásky a bezpečí poskytovaná blízkým člověkem, dále pak potřeba přijetí dítěte a potřeba identifikace s blízkou osobou.

Vývojové potřeby:

Vývojové potřeby vedou k činnostem, kterými se jedinec rozvíjí a motivují ho k aktivitám. Tyto potřeby se v průběhu vývoje zvyšují, tím se formuje proces plného sebeuvědomění dítěte. Dítě si vytváří vlastní plány a postupně se realizuje.

V případě nedostatků či poruch v oblasti uspokojování potřeb dítěte nastává otázka problematika poruch rodiny (Dunovský et al., 1999).

4.1.3. Poruchy rodiny

Pro vývoj dítěte a řešení případné problematiky je důležitá znalost rodiny dítěte a jejich vztahů. Dále je důležité znát potřeby dítěte, ale i poruchy jeho rodiny a vzájemnou vazbu mezi nimi. Definice poruch rodiny je nepřesná. Bývá vyjadřována pojmy jako narušená, rozvrácená, neúplná, nefunkční, asociální apod. (Dunovský, et al., 1999). Pokud nastane situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly, které jsou dané společenskou normou, mluvíme o poruše rodiny. Porucha rodiny lze vyjádřit i jako selhání některého člena nebo členů rodiny projevující se v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí.

V odborné literatuře najdeme několik způsobů a principů zabývajících se problematikou rodin a jejím rozdělením.

Rozdělení a klasifikace poruch rodin je obtížné, jelikož rodina nemá stále stejnou podobu a charakter. Já zde uvádím dělení rodin podle Dunovského (1999).

Dunovský (1999) vypracoval diagnostický nástroj, který hodnotí funkčnost rodiny sledovaného dítěte. Tento diagnostický nástroj je založen na dotazníkové formě. Metoda sleduje a hodnotí osm diagnostických kritérií jako je: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně ekonomická situace, osobnost rodičů, zájem a péče o dítě (Dunovský et al., 1999). Díky této metodě byly stanoveny čtyři základní skupiny funkčnosti rodinného systému a jeho případných poruch.

Dunovský (1999) na základě pomoci tohoto diagnostického nástroje definuje čtyři typy rodin: funkční, problémová, dysfunkční a afunkční.

Funkční rodina :

Funkční rodina je nenarušená. V této rodině je zajištěn dobrý a optimální vývoj dítěte. Socializace dítěte a výchova probíhá optimálním způsobem. V běžné populaci je takových rodin většina, až 85 procent.

Problémová rodina:

Rodiny, kde se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, neohrožují vážněji rodinný systém či vývoj dítěte. Rodina zvládá problémy řešit vlastními silami za pomoci jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí. V populaci se vyskytuje kolem 12 až 13 procent.

Dysfunkční rodina.

Vážné a dlouhodobé poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, ohrožují či poškozují rodinu jako celek, zejména vývoj a prospěch dítěte. Rodina již tyto poruchy není schopna zvládnout sama. toto pásmo představuje nejsvícelnější problémy a náročné metody na jejich zvládnutí z hlediska terapie. Těžké rozlišení mezi otázkou, kam až podporovat takovou rodinu a kdy již hájit zájmy dítěte proti rodině. Kolem 2 procent rodičů (Dunovský et al., 1999).

Matějček (1989) dále rozlišuje typologii dysfunkčních rodin:

Nadměrná výchova s přehnanou péčí :

Rodiče bývají úzkostliví a hyperprotektivní. Je to výchova ochraňující, která může vést k nesamostatnosti a bázlivosti dítěte.

Perfekcionalistická výchova:

Rodiče mají na děti příliš vysoké nároky, často promítají do svých dětí svá přání, bez ohledu na to, zda tyto přání a nároky mohou zvládnout. Dítě bývá nadměrně zatěžováno. Může docházet k poruchám chování a rozvoji neurotických poruch.

Výchova v nesprávném prostředí:

Rodina před rozvodem, opakované hádky v rodině řešené před dětmi, alkoholismus rodičů, týrání dítěte. Poruchy chování u dětí se často projevují nápodobou nevhodných vzorců.

Výchova v nedostatečném stimulačním rodinném prostředí:

Rodiče se sníženými rozumovými schopnostmi, kteří nedokážou zajistit kvalitní péči pro své děti. Jsou to děti často nechtěné a nemilované. Bývají to často rodiče pracovně vyčerpání s minimem času na výchovu dětí. Dítě tak bývá ochuzené o emocionální vazby, chybí rodinné zázemí. Hrozí zde riziko vzniku poruch chování.

Afunkční:

Poruchy v rodině tak závažné, kdy rodina přestává plnit své základní úkoly. V takové rodině často dochází k týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte. Umístění dítěte do ochranné péče jako jediné možné řešení. V populaci asi 0,5 procent takových rodičů.

Toto rozdělení neurčuje jen kvalitu, ale i kvantitu poruch rodiny. Jeho opakované užití umožňuje hodnotit vývoj situace ve sledované rodině. Umožňuje také průběžně i hodnocení úspěchu či neúspěchu aplikované intervence a terapeutických aktivit (Dunovský et al, 1999).

4.1.4. Současná podoba české rodiny

Lovasová (2006) zmiňuje ve svém textu výzkum Jiřího Kovaříka a Zdeňka Matějčka, kteří ve druhé polovině 90. let zkoumali kolik je u nás dobře fungujících rodin, kolik rodin fungujících hůře či afunkčních a v čem se navzájem odlišují .

Výsledkem studie bylo zjištění, že hlavní rozdíl mezi spokojenými a nespokojenými rodinami spočívá především v tzv. vnitřních znacích (rodinná komunikace, interakce a vzájemné vazby), nikoli ve znacích vnějších (velikost rodiny, její skladba, uspořádání).

Hodnoty, jako je např. věrnost a trvalý citový partnerský vztah, porozumění, uznání a tolerance, schopnost pohovořit si otevřeně o různých problémech se ukazují jako pozitivní faktory pro fungování v rodině.

Většina rodin z těch šťastných dbalo poměrně silně na dodržování rodinných tradic, významných rodinných svátků a oslav. V rodinách nespokojených bylo dodržování rodinných tradic podstatné asi pro dvě třetiny tohoto souboru.

Společně strávený čas ve spokojených rodinách tráví jejich členové spolu týdně o sedm hodin více času než ve druhé skupině rodin. V rodinách nespokojených je tento poměr obrácený – mnohem více času tráví s přáteli a známými a málo času s rodinou (Lovasová, 2006).

Jak píše Lovasová (2006): „čas strávený s rodinou, komunikace a schopnost řešit každodenní problémy či případné krize a důraz na zmíněné tradiční hodnoty jsou faktory, které odlišují šťastné a spokojené rodiny od nešťastných a nespokojených“.

Kraus (2014) ve své publikaci píše, že v posledních letech téměř ve všech rodinách ubývá společných chvil. Naopak přibývá rodin, kde komunikace upadá a rodiče si často vytvářejí vedle rodinného života ještě další pro své záliby a potřeby. To má za následek, že děti jsou tak mnohdy odkázány samy na sebe a žijí si tak svůj život. Na tento způsob života se podepisuje i pracovní vytížení rodičů, které je spojeno s časovým zaneprázdněním. Důsledkem pak bývá vyčerpání, málo času na relaxaci a na čas strávený společně s dětmi.

Kraus (2014) také poukazuje na to, že se zvyšuje počet osamělých žen s dětmi, takové soužití vede k menší stabilitě rodin a rodina se stává citlivější vůči různým změnám. Konflikty či další problémy uvnitř rodiny vedou k nerovnováze.

4.1.5. Společně strávený čas

Jak již bylo zmíněno výše, v naší společnosti se v důsledku společenskoeconomických změn mění způsob rodinného života a jeho stylu. Především způsob společně strávených chvil v rodině.

Na nedostatek společného času v rodinách upozorňuje i Dunovský (1999), o to více pak záleží na kvalitě společných chvil a na tom, jak společná čas s dětmi rodiče tráví. Kvalita a množství společně tráveného času je ovlivňováno řadou vnitřních i vnějších faktorů. Komunikační dovednosti a potřebná kognitivní výbava spousty rodičům chybí. Jsou to faktory, které usnadňují smysluplné radostné trávení společného času s dětmi (Dunovský et al., 1999).

Otázkou nedostatku času a pozornosti ve vztahu k dítěti se zabývají i autoři ve studii Miovského et al. (2014). Tato studie se zabývá analýzou potřeb dětí a mladistvých z hlediska užívání návykových látek. informace byly získávány v sítích dětských a dorostových lékařů, zařízení ústavní péče, kurátorů a sociálních pracovníků.. Odborníci nejčastěji uváděli významný vliv rodinného prostředí a současně osobnostní rysy na straně dítěte. V dotčených rodinách klientů se vyskytovala nízká míra kontroly a starostlivosti o dítě, problémy s vymezením pravidel a hranic ve výchově. Dále popisovaly chladné citové vazby a rodinnou zátěž. U osobnostního profilu dítěte byly nejčastěji uváděny disharmonický vývoj osobnosti, emoční problémy a poruchy chování. Dále zmiňovali problémy ve škole a neschopnost aktivně vyplnit volný čas (Miovský et al., 2014).

4.1.6. Výchovné styly

V rozhovorech se svými respondenty jsme se dostali i k otázce výchovy v rodině, proto v této části podkapitoly se věnuji výchovným stylům, které se mohou v rodinách vyskytovat. Uvádím zde výchovné styly dle Procházky (2012).

Ve své publikaci Procházka (2012) uvádí následující výchovné styly v rodině: autoritářský, liberální a demokratický.

Autoritářský styl - Výchovný styl s nejvýraznějším uplatněním vlivu, síly a moci dospělého. Dospělý vyžaduje od dítěte poslušnost, plnění příkazů a dodržování zákazů. komunikace bývá strohá a ve formě příkazů a pokynů. Velmi často je uplatňována manipulativní výchova systémem trestů a odměn. Tento styl výchovy problematický zejména v období dospívání, který může vést k úniku dětí od rodiny a k rozvoji rizikových forem chování.

Volná či liberální výchova.- Tento styl výchovy je opakem autoritářského stylu. Dítě je považováno za samostatnou osobnost, která postupně ke všemu dozraje. Rodiče mají tendenci nezasahovat do potenciálu dítěte. Tento styl výchovy podporuje kreativitu a svobodu, ale může také vést ke konfliktu s pravidly práce ve škole. Zvýrazněné ego dítěte zvyšuje školní konflikty.

Demokratická výchova.- V této výchově je snaha o harmonii mezi nároky, požadavky a svobodou ve výchově. Základem je systém pravidel, o kterých se diskutuje, osobní příklad rodiče a poskytování podpory dítěte. Autoritou svým dětem bývají rodiče, kteří zvládají sami sebe a mohou být svým chováním příkladným vzorem pro své děti.

Ve studii Jelínka et al. (2006) poukazují na odlišnost výchovných stylů uplatňovaných v rodině mající vliv na vrstevnickou konformitu u adolescentů v oblasti sexuálního chování a v oblasti užívání návykových látek. Výchovný styl, který se vyznačoval nižší vřelostí a zájmem ve výchově se vyskytoval u adolescentů, kteří vykazovali vysokou míru konformitu v obou sledovaných oblastech.

Miovský et al., (2014) ve své studii poukazují na rodinné prostředí a jako rizikový hodnotí liberální a hyperprotektivní rodičovský styl.

4.1.7. Zvyky, stereotypy a rituály

Zaujímají v rodinách velice významné místo. Jsou to důležité prvky v procesu socializace, což je začleňování jedince do společnosti. Mezi nejvýznamnější každodenní rituály u dětí patří večerní usínání a ranní vstávání. Výchova dítěte se nese v duchu těchto zvyků, návyků, stereotypů rituálů, které pak dítě následně přebírá formou nápodoby a učením. Opakovaný stereotyp je základem pro řád. Řád dává dítěti pocit bezpečí a smysl. Bohužel mnohé zvyky a stereotypy z rodin úplně vymizely. V rodinách se vytrácí chvíle, při kterých se rodina setkává a povídá například při společném jídle (Kraus, 2014).

Důležitost rodinných rituálů zmiňuje i Vágnerová (2005). Ve své publikaci uvádí, že rodinné rituály spojují rodinu a přispívají k pocitu vzájemnosti.

Například Matějček (2013) uvádí, že se v našich rodinách vytrácí číst dětem knížky, obzvláště večer, kdy čtení častokrát patří k uspávacímu rituálu. Matějček tak ve své publikaci rodiče motivuje k rodinnému čtení.

4.2. Vliv vrstevníků a vrstevnické skupiny

Rodičovské chování bývá označováno jeden z nejsilnějších prediktorů rizikového chování, ovšem v období dospívání je i silný vliv vrstevníků (Foltová, 2012). Rizikové chování se často objevuje právě v kontextu vrstevnických vztahů. Skupinový tlak na jedince se ukazuje jako prokazatelný, pokud se jedinec se skupinou identifikuje (Majzlíková, 2009).

Jelínek et al. (2006) ve své studii také poukazují na to, že vyšší míra frekvence užívání návykových látek se ukazuje u jedinců, kteří se vysoce identifikují se svými vrstevníky.

Ve výzkumu Foltové (2012) se rovněž potvrzuje, že vliv prostředí vrstevníků má vliv na rozvoj všech forem rizikového chování. Především výběr kamarádů má daleko větší dopad na výskyt rizikového chování. V tomto výzkumu tak vzory rizikového chování v rodině hrají spíše vedlejší roli.

Vrstevnické skupiny představují skupiny, jenž spojuje věková a názorová blízkost. Skutečné vrstevnické skupiny začínají a fungují většinou až během školní docházky. Vrstevnické skupiny většinou vznikají spontánně, přirozeně a mají neformální charakter. Mají velký vliv na vytváření a rozvoj osobnosti. Tento vliv však může být pozitivní, ale i negativní. Můžou patřit k tzv. referenčním sociálním skupinám. Referenční skupiny jsou takové skupiny, s nimiž se jedinci identifikují. Jedinci tak přebírají jejich normy chování, postoje a hodnoty. V tomto prostředí probíhá také proces socializace (Kraus, 2014).

Vrstevnická skupina bývá důležitější pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin než pro jedince, kteří vyrůstají v podpůrném prostředí (Foltová, 2012).

O vlivu vrstevnických skupin píše i Matoušek et al., (2005). Autoři uvádí, že tento vliv vrstevníků je větší u dětí, které nemají funkční rodinné zázemí. Rodiče většinu dne tráví v zaměstnání a děti tak mohou trávit čas se svou vrstevnickou skupinou bez kontroly dospělých.

Vágnerová (2005) uvádí, že zejména v době dospívání může být potřeba jistoty a bezpečí uspokojována vrstevnickou skupinou. Vrstevníci nabývají v období dospívání na větším významu než rodina. Vrstevníci mají podobné problémy, sdílí názory i preferovaný způsob života. Mají společné aktivity a prožitky.

Sobotková et al., (2014) zmiňují jako negativní faktor vrstevnické skupiny odmítání jedince kolektivem. Za významný faktor v rozvoji rizikového chování adolescentů hraje tzv. vrstevnická konformita. Narůstající míra antisociálního chování dospívajících roste i počet jejich kontaktů s vrstevníky, kteří užívají návykové látky či vykazují delikventní chování.

Jak píše Procházka (2012), socializační procesy fungují u vrstevnických skupin, jak pozitivních, tak i negativních. Tyto mechanismy mohou následně k seberozejí jedince i k jeho destrukci.

4.3. Škola

Většina dětí od šesti let tráví převážnou část svého času ve škole. Škola tak hraje významnou roli ve formování osobnosti dítěte. Dítě je ovlivňováno jak ze strany učitelů, tak ze strany svých vrstevníků, dále pak i vztahy ve škole a celkovým klimatem školy a třídy (Sobotková et al., 2014).

Škola tak představuje významné socializační prostředí. Je to prostředí, kde se setkávají dva základní systémy - svět dospělých a svět vrstevníků (Procházka, 2012).

Dále Procházka (2012) uvádí posilující socializační a výchovné mechanismy školního prostředí: význam pozitivních vrstevnických vztahů, efektivní školní preventivní strategie, pozitivní sociální a komunikační klima třídy i školy a multikulturní aspekty výchovně vzdělávacího programu školy.

Děti a dospívající tráví přes den nejvíce času v prostředí školy. Vlivu školního prostředí na vývoj dítěte není v české a slovenské literatuře věnována dostatečná pozornost.

Sobotková et al.,(2014) uvádějí ve své publikaci výzkum, kde autoři zjistili, že kladný vztah ve škole se ukazuje jako významný protektivní faktor v prevenci drogových závislostí.

4.3.1. Klima školy a třídy

Školní třída tvoří specifickou skupinu vrstevníků. Vztahy s ostatními spolužáky ovlivňují celkový pocit žáka ve škole. zda je žák ve škole úspěšný a zda jeho chování odpovídá normám není ovlivněno jen jeho osobností, ale i sociálním klimatem třídy. Toto klima tvoří všichni žáci ve třídě a jejich učitelé. Ve třídě obvykle vytvářejí různé podskupiny, ale mohou se vyskytovat i jedinci mimo skupinu.

Dále Sobotková et al., (2014) uvádějí, že dosavadní výzkumy potvrzují, že existuje vztah mezi rizikovým chováním dospívajících a tím, jak dospívající vnímají a prožívají školu. V mezinárodním porovnání nemají české děti dobrý vztah ke škole a své vrstevníky nepovažují za vlídné. Ve svém výzkumu uvádějí, že školní klima hodnotí dospívající jako spíše negativní. Nejlépe hodnotí školu neproblematičtí dospívající a nejhůře školu hodnotí děti s vysokou mírou antisociálního chování.

V souvislosti se školou je nutné také zmínit primární prevenci. Pro poskytování primární prevence je nezbytná odborná připravenost pracovníků v této oblasti. Provedení realizace prevence velmi záleží na samotném učiteli. Role učitele představuje dvojí roli. Jednak vede děti ke zdravému životnímu stylu a zároveň zastává roli učitele jako vzor a model, jež budou děti napodobovat a respektovat. učitel působí svým chováním, předává své poznatky (Procházka, 2012).

4.3.2. Primární prevence

Primární prevence a rizikové chování jsou spolu úzce spjaty, neboť právě primární prevence se zabývá předcházením, výskytem a problematikou rizikového chování.

Základním principem primární prevence rizikového chování je výchova k předcházení a minimalizaci rizikových projevů chování, ke zdravému životnímu stylu, k rozvoji pozitivního sociálního chování a rozvoji psychosociálních dovedností a zvládání zátěžových situací (MŠMT, 2010). Jedná se o oblast s cílem zabránit výskytu rizikového chování a co nejvíce omezit škody způsobené jejich výskytem mezi žáky.

Programy všeobecné primární prevence se zaměřují na běžnou populaci dětí a mládeže bez rozdělování na méně či více rizikové skupiny (Miovský, 2005)

Oblast prevence tvoří jeden ze 4 základních pilířů Národní strategie protidrogové politiky na období 2010–2018 Základní strategií prevence rizikového chování ve školách a školských zařízeních je minimální preventivní program(MPP), který vypracovává školní metodik prevence (ŠMP) ve spolupráci s vedením školy a ostatními pedagogickými pracovníky. Minimální preventivní program podléhá kontrole České školní inspekce. (Mravčík et al., 2015).

Miovský et al., (2015) uvádí, že čím přesnější je popis cílů, metod a cílových skupin daného programu, tím lépe je možné ho pak výzkumně ověřovat. Zdůrazňují, že existují a vždy budou existovat děti a mladí lidé, pro které tyto programy nemusejí být atraktivní či dostupné z nějakého důvodu. Upozorňují především na velmi špatnou sociální situaci rodiny. Autoři uvádí, že ve společnosti jsou a budou děti a mladí lidé, kteří jsou proti svým vrstevníkům určitým způsobem handicapováni. Mnohé z nich vyžadují specifické podpůrné

programy, které jim umožní vyrovnávat se se svým handicapem a zabránit jejich vyčlenění z běžné společnosti. Ve společnosti je poměrně velké množství dětí, které vyžadují takovýto specifický přístup, a vyžadují různé formy pomoci. Existují různé skupiny dětí, které jsou handicapovány různým způsobem a které vyžadují různé formy pomoci. Tyto formy pomoci by tak měly odpovídat jejich skutečným potřebám a problémům. Jak dále autoři píší, existují programy specifické prevence rizikového chování např. v oblasti šikany a násilí nebo prevence rasismu a xenofobie, tak existují také programy specifické prevence užívání návykových látek.

Primární prevenci rozdělujeme na specifickou a nespecifickou.

4.3.2.1. Specifická primární prevence

Zahrnuje aktivity a programy, které jsou zaměřeny specificky na předcházení a omezování výskytu jednotlivých forem rizikového chování žáků. Jedná se o:

- **všeobecná prevence** je zaměřena na širší populaci. Bez výskytu rizikového chování.
- **selektivní prevence** se zaměřuje na žáky, kde lze předpokládat zvýšený výskyt rizikového chování.
- **indikovaná prevence** je prevence zaměřena na jednotlivce a skupiny, kde je již zaznamenán vyšší výskyt rizikových faktorů v oblasti chování, problematických vztahů v rodině, ve škole či s vrstevníky.

Další cílové skupiny představují rodiče, veřejnost a pracovníci v primární prevenci rizikového chování.

- **Rodiče** - Jedná se především o rodiny s rizikovými faktory. děti, které pocházejí z rodin, kde se vyskytuje Užívání alkoholu v rodině, domácí násilí jsou více ohroženy vznikem rizikového chování. existuje řada různých typů programů pro rodiče, jejichž cílem je změna rizikového prostředí a vztahů, v nichž vyrůstají jejich děti.
- **Veřejnost** - veřejnost, jak laická i odborná má nepochybně také vliv na vývoj jedince. Nutná podpora aktivního zapojení veřejnosti do prevence rizikových projevů chování pomocí informování a aktivit specificky zaměřených na tuto cílovou skupinu.
- **Pracovníci v primární prevenci rizikového chování** - Vzdělání a kvalifikovaní pracovníci v primární prevenci, kteří jsou vybaveni odpovídajícími znalostmi a dovednostmi jsou předpokladem pro úspěšnost a naplnění cílů v oblasti prevence (MŠMT, 2010).

4.3.2.2. Nespecifická primární prevence

Pod tuto oblast spadají veškeré aktivity, které podporují zdravý životní styl a osvojování pozitivního sociálního chování skrze smysluplného využívání a organizace volného času. Patří sem například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity, které vedou k dodržování společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti a odpovědnosti za sebe a svá jednání.

4.3.2.3. Efektivní primární prevence

Je taková prevence, která poskytuje kontinuální a komplexní programy, interaktivní programy v menších skupinách. Důraz na vytváření dobrého klimatu ve třídě a skupině, obzvláště programy pomáhající odolávat žákům sociálnímu tlaku. Tyto programy by měly být zaměřené na zkvalitnění komunikace a osvojování emočních dovedností, zvládnání konfliktů a zátěžových situací, dále pak na odmítání užívání návykových látek a zvyšování zdravého sebevědomí. Zároveň by tyto programy měly být založené na soustavnosti, dlouhodobosti, aktivitě, přiměřenosti a názornosti (MŠMT, 2010).

5. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ A BEZDOMOVECTVÍ

Tuto kapitolu zde uvádím pro pochopení širšího kontextu situace dětí a rodin žijících v azylovém domě, neboť právě tyto děti jsou značně ohroženy sociálním vyloučením a bezdomovectvím.

Sociálním vyloučením bývá označován proces, kdy jednotlivci osob mají omezený přístup ke zdrojům, které jsou důležité pro zapojení se do sociálních a ekonomických aktivit. Sociální vyloučení je tak spojené důsledkem chudoby a souvisí s ním i nízké vzdělání a různé formy diskriminace (Štěchová et al.,2008).

Společenské vyloučení se projevuje různými formami chudoby a bezdomovectví je jejím extrémním projevem.

5.1. Osoby ohrožené sociálním vyloučením

5.1.1. Děti, mládež a mladí dospělí

Ohrožením sociálního vyloučení představují děti a mládež, neboť roste podíl rodin s dětmi v nejnižších příjmových kategoriích a nejvíce ohroženy jsou neúplné rodiny a početné rodiny s dětmi. Dále hrozí riziko sociálního vyloučení u dětí vyrůstajících v rodinách s deviantním stylem života a hodnotovými orientacemi (MPSV, 2004).

Další ohroženou skupinou představují mladí lidé s poruchami chování, děti z dysfunkčních rodin, mladí drogově závislí, děti týrané a zneužívané, děti romské, děti v ústavních zařízeních a mladí dospělí opouštějící ústavní výchovu. Problém mladých dospělých opouštějících ústavní výchovu v dnešní době získává na vážnosti – mezi bezdomovci je zhruba 40 % osob, které mají zkušenost s ústavní výchovou (MPSV, 2004).

V dětských domovech v ČR žije zhruba 20 000 dětí do 18 let věku. To znamená, že každoročně opouští dětské domovy přes tisíc mladých lidí a jsou tak bezdomovectvím potenciálně ohroženo (Hradecký, 2005). Převážná část nalézá ubytování právě v azylových domech.

5.1.2. Etnické menšiny a imigranti

Nejčastěji ohroženou etnickou skupinou sociálním vyloučením, jsou u nás Romové. Sociální vyloučení Romů je dáno zejména nezaměstnaností, závislostí na dávkových systémech sociální ochrany, zhoršováním bytové situace a vzdělanostní bariérou (MPSV, 2014).

5.1.3. Osoby opouštějící ústavní výchovu nebo výkon trestu odnětí svobody

Osoby opouštějící ústavní výchovu jsou také velmi ohrožené sociálním vyloučením. Je tomu především proto, že jim není poskytována dostatečná návazná péče ze strany sociálních pracovníků, především pokud jde o poradenství a pomoc při zajištění bydlení a zaměstnání (MPSV, 2014).

5.2. Bezdomovectví

Hradecký (1996) ve své publikaci upozorňuje na problematiku definice bezdomovectví. Označení bezdomovce pro toho, který ztratil domov a hledá pomoc, považuje Hradecký za nepřesné a nedostatečné. Taková definice by počítala pouze s bezdomovci zjevnými a nebrala v potaz bezdomovce skryté a potenciální, neboť na jedné straně jsou lidé bez střechy nad hlavou a na druhé straně jsou lidé, které mají ubytování nejisté. Mezi těmito skupinami jsou však ještě lidé, kteří mají nouzové bydlení, ale mají nedostatek zdravotní péče (Hradecký, 1996).

Hradecký (1996) bezdomovectví popisuje jako výčet jednotlivých faktorů, ale také jako důsledek ekonomických a sociálních sil. Pozornost by tak měla být věnována jak k sociálním strukturám, k trhu práce, k trhu s byty, státním opatřením, ale i k sociálnímu zabezpečení, vzdělání, k výchově a k rodinným strukturám. Pozornost by také měla ale být věnována otázce procesu sociálního vyloučení.

Průdková a Novotný (2008) se o bezdomovectví zmiňují jako společenském jevu, který představuje mnohavrstevný problém. Bývá výrazem extrémní chudoby a sociálního vyloučení ze společnosti. Je to situace, kdy z různých důvodů dochází u některých jedinců v určitých životních situacích ke ztrátě zázemí, životních a sociálních jistot a nakonec vede ke společenskému vyloučení.

Juřenová (2010) ve své práci uvádí, že v posledních letech mezi bezdomovci dochází k výraznému nárůstu počtu mladých lidí, žen a matek s dětmi. Kapacity azylových domů jsou naplněny těmi, kterým se nedaří nalézt vhodné následné bydlení ani během několika let (Juřenová, 2010).

Aratani (2009) upozorňuje na to, že bezdomovectví může představovat deprivaci z neuspokojení ze základních lidských potřeb. Jak píše Aratani (2009) ve svém článku, faktory přispívající k bezdomovectví jsou mnohostranné a liší se podle typu bezdomovectví. Mezi tyto faktory uvádí především nedostatek cenově dostupného bydlení, ekonomická nejistota, domácí násilí a nedostatek sociální opory. Aratani (2009) apeluje na skutečnost, že nedostatek bydlení může v budoucnosti přispět k rostoucímu počtu bezdomovců a dětí.

Podobně jako Juřenová (2010) uvádí, že přes 50 % dětí žijících v rodině s nízkými příjmy žije s jedním rodičem a mezi rodinami bez domova s dětmi žije více než 80% žen.

Většina matek bez domova se spoléhá na veřejnou pomoc (Aratani, 2009).

Bezdomoveckou populaci můžeme dle odborné literatury rozdělit na bezdomovce zjevné, skryté a potenciální.

Bezdomovectví zjevné

Skupina zjevných bezdomovců bývá tou nejviditelnější. Patří sem skupina žijících na ulicích, na nádražích či v parcích. Dále tuto skupinou tvoří lidé vyhledávající ubytování v azylových domech, noclehárnách. Zjevní bezdomovci označují svou situaci za ohrožující a z toho důvodu se tato skupina stává častým klientem sociálních služeb.

Bezdomovectví skryté

Skupinou skrytých bezdomovců jsou ti lidé bez přístřeší, kteří se z nějakého jen jim známého důvodu neobracejí na veřejné nebo charitativní služby, aby našli nocleh. Bezdomovectví skryté zdaleka předčí viditelnější formu bezdomovectví zjevného. Významný počet zjevných a skrytých bezdomovců tvoří odchovanci z dětských domovů, neboť po dovršení 18 let jsou často nepřipraveni na samostatný život, chybí jim vzdělání a kvalifikace.

Bezdomovectví potenciální

Do skupiny potenciálních bezdomovců patří osoby, jejichž potřeby jsou úřadům buď neznámé, nebo známe jen částečně. Žijí v různě těžkých životních podmínkách, denních rodinných problémech, v potížích osobního charakteru, v potížích udržet si byt a v riziku jej ztratit. Do skupiny potenciálních bezdomovců řadíme i ty, kteří čekají na propuštění z různých ústavů, vězení, na opuštění dětského domova aj (Hradecký, 1996).

Faktory, které vyvolávají fenomén bezdomovectví rozlišuje Hradecký (1996) na faktory subjektivní a objektivní. Já se v rámci své práce věnuji jen v krátkosti subjektivním faktorům. Tyto subjektivní faktory jsou ovlivněny jednotlivci, rodinami a jejich schopnostmi, rysy a věkem. Hradecký (1996) tyto subjektivní faktory rozděluje do čtyř kategorií: faktory materiální (ztráta bydlení, nejisté bydlení, dlouhodobá nezaměstnanost, zadluženost apod.), faktory vztahové (změna struktura rodiny, rodinné problémy, rozpad rodiny, násilí v rodině, osamělost), faktory osobní (duševní či tělesná nemoc, nesamostatnost, osamělost, sociální nezralost, závislost) a faktory institucionální (propuštění z ústavu, z vězení či opuštění z dětského domova).

6. AZYLOVÉ DOMY

6.1. Azylové domy v ČR

Tématem mé diplomové práce jsou děti v azylovém domě, proto tuto část kapitoly věnuji definováním této služby a následně získaným informacím z dostupných prací zabývajících se dětmi v azylovém domě a získanými poznatky v azylovém domě, kde jsem průzkum prováděla.

Zákon o sociálních službách č. 108/2006 definuje azylové domy jako služby poskytující pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Služba nabízí základní činnosti jako je poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Například Matoušek et al., (2005) ve své publikaci azylové domy definuje převážně jako služby určené pro matky s dětmi, které se ocitnou v krizové situaci. Cílem této sociální služby je pak pomoci jim v hledání trvalého řešení jejich problémů. V České republice jsou azylové domy rozdělovány podle typu přijímané cílové skupiny. V současné době je v České republice zřízeno 215 azylových domů (MPSV, 2017). Podle sdružení azylových domů je aktuálně k dispozici 135 azylových domů určených pro rodiny s dětmi. Je to nemalé číslo a tyto děti žijící v azylových domech tak představují cílovou skupinu v sociální oblasti, která zasluhuje daleko větší pozornost.

Já se v této práci zabývám azylovým domem, který je převážně určen pro matky s dětmi, dále je pak také určen pro otce s dětmi i rodiny s nezletilými dětmi bez přístřeší a v hmotné nouzi, rodiny bezprostředně postižené živelnou pohromou, ženy v tísní, oběti domácího násilí, obchodu s lidmi, imigranti a azylanti, osoby komerčně zneužívané a osoby žijící v sociálně vyloučených skupinách. Posláním tohoto AD je poskytnout uživatelům, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení, psychosociální pomoc a ubytování na nezbytně dlouhou dobu.

6.2. Příčiny vyhledání azylového domu

Každý z nás se může ocitnout v situaci, kdy někdy může prožívat nelehké chvíle (rozvod, ztráta bydlení či zaměstnání, neshody v rodině atd.). Naše životy jsou ovlivňovány neustálými vlivy a faktory kolem nás, ať už jsou to vlivy ekonomické, sociální či rodinné. Na každém z nás je, jakým způsobem se umíme vypořádat se svými životními problémy. Někteří jedinci jsou silní a dovedou se lehce vyrovnat s životními problémy, naopak jiní jedinci jsou málo odolní a snadno podlehnou i v málo stresových situacích. Psychická odolnost a přizpůsobivost na životní podmínky je u každého různá. Slabší jedinci se tak mohou častěji dostávat do nouze hmotné, sociální i morální. (Hradecký, 1996).

Jak už jsem výše zmiňovala, téma rodiny a děti z azylových domů najdeme převážně v bakalářských a diplomových pracích. Převážná část autorů těchto prací potvrzuje, že většina obyvatel azylového domu se potýká s nedostatečnými finančními prostředky, ztrátou bydlení

a partnerskými problémy (Křivánková, 2011, Janderová, 2016). Domácí násilí pak bývá druhým nejčastějším důvodem pobytu žen s dětmi v azylovém domě.

6.3. Bydlení v azylovém domě

Lidé žijící v azylovém domě řeší velmi zásadním způsobem otázku bydlení a mnohdy než najdou stabilní bydlení se musí několikrát stěhovat z místa na místo. To již samo o sobě je stresujícím faktorem, který doléhá na všechny členy v rodině. Stabilní bydlení představuje pro člověka přirozenou potřebu.

Na důležitost stabilního bydlení, který je rozhodujícím faktorem pro pozitivní vývoj dětí a mládeže, upozorňuje ve své studii i Aratani (2009). Autor uvádí, že počet rodin bez domova s dětmi v posledních letech stoupá v důsledku nedostatečného dostupného bydlení (Aratani, 2009).

Azylový dům, kde jsem prováděla výzkum, mají uživatelé k dispozici vlastní pokoj. Na společné chodbě mají k dispozici toaletu, sprchu a společenskou místnost, kde je zároveň i kuchyňka. Společenská místnost a kuchyňka je tak společná pro všechny. V tomto AD mají také na společných prostorách zavedený kamerový systém. Bydlení v azylovém domě tak představuje ztrátu soukromí, jak pro rodiče tak i pro děti. V AD bývá často neustálý pohyb lidí a dětí, a tak člověk kolikrát nemá chvíli pro sebe. V azylovém domě musí uživatelé dodržovat řád a stanovená pravidla. Musejí sdílet prostory s lidmi, se kterými je nic nespojuje a leckdy nemusí k sobě chovat sympatie.

Součástí azylového domu je také zahrada, kterou děti a rodiče mohou plně využívat.

6.4. Děti v azylovém domě

V této podkapitole se věnuji tématu děti v azylovém domě.

Jak píše Matějček a Dytrych (2012) zhruba od dvou let vnímá dítě důležitost domova, které by pro něj mělo být místem bezpečí a ochrany. Ztráta bydlení a následné stěhování tak nabývá na významu a může tato životní situace v dítěti zanechat psychickou stopu. Být bez domova neznamená jen být bez střechy nad hlavou, znamená to také ztrátu dosavadních jistot.

Azylové prostředí znamená pro děti nejen změnu místa a prostředí, ale i nové tváře a zvykání si na nové osoby. Děti z azylového domu tak představují ohroženější skupinu, neboť kolikrát nejsou v azylovém domě poprvé. S tím je i spojená změna školy, zvykání si na nové kamarády a prostředí. Azylový dům nebývá v každém městě, a tak rodiny s dětmi se musí kolikrát přestěhovat velmi daleko. Děti tak často ztrácí kontakt s kamarády a blízkými. Dítě tak může prožívat nejistotu a strach z neznáma.

Při sběru dat do této práce jsem si uvědomila, že tyto děti, kteří žijí v azylovém domě jsou velmi opomíjenou skupinou. Když rodina či rodič s dětmi nastoupí do AD, převážná část energie a úsilí ze strany sociálních pracovníků je věnována rodičům na podporu a hledání řešení jejich životní situace. V sociální oblasti tak bývají primární cílovou skupinou pomoci

převážně právě rodiče dětí. O to více jsou tyto děti ohroženější skupinou, neboť nemohou za situaci či okolnosti, které v rodině zažívají.

Děti žijící v nepřírozených životních podmínkách bývají pak v dospělosti ohroženy sociálním vyloučením (Hradecký, 1996). Pokud těmto dětem nebude věnována dostatečná pozornost, mohou pak v budoucnu skončit stejně jako jejich rodiče.

Augustinová (2014) ve své bakalářské práci upozorňuje na to, že děti matek žijících v azylovém domě mohou představovat rizikovou skupinu z důvodu možného opakování vzorců podle svých rodičů, a tudíž tak symbolizovat další generaci problémových či nepřizpůsobivých jedinců.

Například Křivánková (2011) se ve své bakalářské práci zabývá tématem, jak se žije dětem v azylových domech. Upozorňuje na zvýšené riziko vzniku deprivací u dětí, ať již z důvodu nevhodného rodinného prostředí, nedostatku financí či dlouhotrvající nejistoty z budoucnosti. Rozlišuje termíny zanedbávání péče a psychická deprivace, která je charakteristická absencí citového vztahu s pečující osobou, zatímco zanedbání péče je spojené s neuspokojením základních biologických potřeb. Jak dále Křivánková (2011) píše, děti potřebují domov, které poskytuje ochranu a bezpečí. Pokud však často střídají bydliště, stěhují se po ubytovnách je ohrožena jedna ze základních biologických potřeb a hrozí vzniku deprivace.

Zima et al., (2014) se ve svém článku zabývají rozsahem emocionálních a behaviorálních problémů u dětí, kteří žijí v nouzových domech v Los Angeles. V tomto výzkumu se ukázalo, že téměř všechny děti bez domova ve školním věku mají symptomy deprese, problémy s chováním či opožděný vývoj. Zároveň uvádí, že jen jedna třetina rodičů si byla vědoma problému a jen málo těchto dětí obdrželo někdy péči o duševní zdraví nebo speciální vzdělání.

Janderová (2016) ve své diplomové práci například uvádí možná rizika prostředí azylového domu podle Homolkové (2006). Mohou to být tato rizika: určitá izolace od dětí z majoritní skupiny, dítě je pod tlakem vrstevnické skupiny, dítě může postrádat soukromí, může se prostředím cítit stigmatizováno, dítě se může postupem času identifikovat se skupinou lidí na „okraji společnosti“.

Uvnitř azylového domu může také snadno vzniknout malá sociální skupina azylových rodin a dětí. Děti se stávají součástí vrstevnické skupiny, které spolu tráví čas. Děti v tomto azylovém domě společného času tráví hodně, to však může představovat značné riziko pro rozvoj rizikového chování., obzvláště pokud se některé dítě vykazuje prvky rizikového chování.

Janderová (2016) se ve své diplomové práci zabývala tématem volného času dětí žijících v azylovém domě. Výzkum prováděla v azylovém domě v Mladé Boleslavi. Uvádí, že děti z azylových domů pro matky s dětmi tráví svůj volný čas neorganizovaně a neplánovaně. Z výsledků této práce vyplývá, že prostředí azylového domu má vliv na trávení volného času dětí žijících v azylovém domě. Nejčastějšími volnočasovými aktivitami jsou příprava na vyučování, odpočinek, tv nebo společně strávený čas s ostatními ubytovanými dětmi azylového domu. tyto aktivity se tak nijak výrazně neodlišují od aktivit dětí nežijících v azylovém domě. Děti se tak díky neorganizovanému volnému času často nudí. Dále výsledky v tomto výzkumu ukázaly, že děti z azylového domu nenavštěvují žádný organizovaný

zájmový či sportovní kroužek. Autorka jako možnou příčinu uvádí nedostatečné finanční prostředky a časté stěhování dětí. Zabývala se i otázkou rizikového chování, nebyly shledány zásadní odlišnosti od ostatních vrstevníků. Upozorňuje především na výskyt lhaní a kouření cigaret.

Souhrn teoretické části

Cílem teoretické části práce bylo podat na základě zdrojů z odborné literatury přehled o dětech a dospívajících v kontextu rodinného prostředí a prostředí školy. Teoretická část je rozdělena do jednotlivých kapitol. V první kapitole je uveden úvod do problematiky. Druhá kapitola se věnuje výskytům rizikového chování ve školní populaci. Třetí kapitola pojednává o rizikovém chování a otázkou rizikových a protektivních faktorů. Čtvrtá kapitola se zabývá socializací a prostředím jedince. Pátá kapitola je věnována sociálním vyloučením a bezdomovectvím a poslední kapitola pojednává o dětech v azylovém domě.

7. POUŽITÉ METODY

7.1. Výzkumný cíl

Na základě výzkumného problému a výzkumných východisek je mým hlavním cílem výzkumu zjistit názory a zkušenosti dětí z azylového domu k návykovým látkám a zmapovat výskyt rizikových forem chování. Dalším cílem je prozkoumat a popsat rizikové/protektivní faktory podílející se na vzniku rizikového chování.

7.2. Výzkumné otázky

Z výše uvedeného cíle jsem si stanovila výzkumné otázky:

- Jakou mají děti osobní zkušenosti s návykovými látkami?
- Jaké formy rizikového chování se u dětí objevují?
- Jaké rizikové/protektivní faktory, které mají vliv na rizikové chování se u dětí objevují?

7.3. Metoda sběru dat

Pro zodpovězení stanovených výzkumných otázek jsem zvolila kvalitativní přístup. „Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu“ (Švaříček a Šed'ová, 2007).

Jako nejvhodnější metoda sběru dat se mi pro tento typ výzkumu jeví metoda rozhovoru, který obsahoval otevřené otázky. Otevřená otázka dává respondentovi dost velkou volnost u odpovědí. Otázka směřuje respondenta na tázaný jev, neurčuje mu však alternativní odpovědi. U otevřených otázek je navíc ta výhoda, že dotazovaný se může dozvědět mnohem více nových informací, než by tomu bylo u otázek uzavřených, u kterých má odpovídající vlastně předem zadáno, jak má odpovídat. Respektive, kdy je mu nabídnuta omezená škála možných odpovědí. (Gavora, 2000)

Pro tento typ výzkumu jsem se rozhodla pro polostrukturovaný rozhovor. V případě polostrukturovaného rozhovoru bylo potřeba vytvoření určitého schématu, které obsahuje již specifické okruhy otázek a na které se pak následně účastníků ptáme. Otázky můžeme podle potřeby a možností zaměřovat v pořadí (Miovský, 2006).

Pro výzkum jsem si vytvořila základní struktura s okruhy otázek, abych získala odpověď na mé výzkumné otázky. Oblasti rozhovoru byly zaměřené na otázky ohledně zkušeností dětí s návykovými látky, dále na rodinné prostředí a zázemí, prostředí školy, výběr kamarádů a otázce volného času.

Délky rozhovorů se pohybovaly v rozmezí 45 až 90 minut. Záleželo to na sdílnosti, náladě a ochotě dětí. Výzkumný soubor totiž tvořily děti, u některých z nich udržení pozornosti bylo náročnější, a tak během rozhovorů jsme dělaly krátké přestávky. Před

začátkem rozhovorů s dětmi, jsem se nejprve seznámila s jejich rodiči a následně se samotnými dětmi, abych se jim představila a vysvětlila záměr mé diplomové práce a poprosila je, zda by byli ochotni se podělit o svůj čas a své názory. Během rozhovorů jsem snažila vytvořit přátelskou atmosféru a atmosféru důvěry, aby se děti necítili jako u výslechu a měli pocit příjemného rozhovoru. Každému jsem řekla, že kdykoliv rozhovor mohou ukončit. Výpovědi dětí jsem zaznamenávala pouze na papír – záznamový arch. Jsem toho názoru, že kdybych použila diktafon, nezískala bych takovou ochotu respondentů účastnit se tohoto výzkumu a odpovídat na mé otázky. Dále jsem všechny děti i jejich rodiče ujistila o naprosté anonymitě, tedy i o změně jmen. Rovněž všichni byli zúčastnění upozorněni, že pokud by jim jakákoliv otázka rozhovoru byla nepříjemná, choulostivá či příliš osobní, tak na ní nemusí odpovídat.

7.4. Metoda analýzy dat

Data v této práci jsem zpracovala pomocí tzv. zakotvené teorie. Jak uvádí Miovský (2006), u této metody začínáme zkoumanou oblastí a či fenoménem a necháváme, aby se v průběhu výzkumu objevilo to, co je v této oblasti významné. Jedná se tedy o kvalitativní studii, konkrétně případová studie azylového domu.

Data byly následně přepsány do textové podoby a následně redukovány. To znamená, že jsou vynechány pasáže s nepotřebnými informacemi. Pomocí otevřeného kódování dochází k vytvoření kategorií a subkategorií. Tyto kategorie jsem následně porovnávala a hledala mezi nimi spojitosti. Otevřené kódování je proces, kdy významové jednotky jsou složeny z pojmů, které označují jednotlivé události (jevy, pocity). Kategorie pak vznikají tím, že vzájemně porovnáваме a třídíme významové jednotky a zkouáme, zda náleží jinému podobnému jevu či nenáleží a tvoří tak jiný odlišitelný celek (Miovský, 2006).

Jednotlivým úsekům textu byly přiděleny kódy, na jejichž základě byly vytvořeny jednotlivé kategorie. Tyto kategorie obsahují jevy, které se u jednotlivých respondentů podobaly či shodovaly. Výše zmíněnou cestou jsem získala 8 kategorií.

7.5. Výzkumný soubor

Soubor respondentů jsem vybrala metodou záměrného institucionálního výběru (Miovský, 2006). Záměrem bylo vybrat azylový dům v místě dobré dostupnosti mého bydliště. Telefonicky jsem obvolala několik azylových domů v okolí mého bydliště. Bohužel několik azylových domů mě odmítlo s tím, že rodiče nesouhlasí s účastí dětí na výzkumu či mají děti pouze v předškolním věku. Nakonec přeci jen se mi podařilo zrealizovat výzkum v jednom azylovém domě v okolí mého bydliště. V době výzkumu bylo v dotyčném azylovém domě ubytováno 5 dětí. Výběrový soubor tvořily 3 děti ve věku 9 až 11 let, ostatní dvě děti byly ve věku 2 a 4 roky a ty jsem do svého výzkumu nezapojila z důvodu nízkého věku. Kritéria pro tento výzkum byla následující: věkové rozmezí 6- 17 let, pobyt v AD, souhlas rodičů, ochota a souhlas dětí z účastí ve výzkumu. Mladší děti jsem nevolila, jelikož dle mého názoru by nebyly adekvátně schopné odpovídat na kladené otázky vzhledem k nízkému věku.

Informativní údaje o respondentech popisují níže pro krátkou ilustraci:

Amálka, 11 let

V azylovém domě žije s maminkou a tatínkem 6 měsíců. Chodí do 5. třídy. Předchozí pobyt ubytovna, stěhují se již po třetí. Dlouhodobé neshody mezi rodiči. Otec se v nejbližší době bude stěhovat od rodiny pryč.

Skromně působící dívka. Velmi přátelská, působila klidné povahy. Na otázky odpovídala ochotně.

Damián, 11 let a Hynek, 9 let,

Damián a Hynek jsou sourozenci. V azylovém domě žijí s maminkou druhým měsícem. Předchozí pobyt také v azylovém domě. Předtím žili šest let v Anglii ještě společně i s otcem. V Anglii byli svědky častého napadání otce proti jejich matce.

Damián chodí do třetí třídy. Damián byl více uzavřenější do sebe než jeho bratr Hynek. Během rozhovoru musel neustále něco dělat, jako například se koukat na mobilní telefon či odbíhat a provokovat ostatní děti v azylovém domě. Upoutat pozornost bylo trochu náročnější.

Hynek chodí do druhé třídy. Hynek je velmi živý a temperamentní povahy. Upovídaný, kamarádsky a zvědavý, sklony také k nesoustředěnosti a k poruše pozornosti.

7.6. Etika

Účast ve výzkumu musí být ošetřena informovaným souhlasem. Jelikož jsem výzkum prováděla s dětmi, potřebovala jsem v tomto případě souhlas jejich rodičů (zákonných zástupců). Jak zmiňuje Miovský (2006) účast na výzkumu je přísně dobrovolná.

Děti a jejich rodiče byli na začátku výzkumu seznámeni se všemi potřebnými informacemi o výzkumu. Bylo vysvětleno, že využití informací slouží pouze k potřebám diplomové práce. Osobní a citlivé údaje účastníku jsou chráněna a byla zaručena jejich anonymita. Následně byli informováni o tom, že je jejich účast a spolupráce dobrovolná a že mohou kdykoliv přerušit účast ve výzkumu.

Byla potřeba citlivého a trpělivého přístupu vzhledem k cílové skupině, některé otázky nemusí být správně pochopeny a potřeba udržení a upoutání pozornosti dětí.

Záznamové archy budou bezpečně archivovány a budou použity pouze pro účely této práce. K plnohodnotné anonymitě respondentů došlo díky přidělení fiktivních jmen všem respondentům výzkumu. Z důvodu ochrany dat osob není v práci uveden ani přesný název zařízení a ani místo ve kterém byl průzkum prováděn.

8. VÝSLEDKY

Nejvíce se v rozhovorech objevovala témata jako je zkušenost s návykovými látky, vztah rodičů a dětí, otázka rodiny a vrstevníků, škola, šikana a způsob trávení volného času.

Jednotlivé výpovědi jsem shrnula pod jednotlivé kategorie. Jsou to následující kategorie: zkušenost dětí s návykovými látky, vztah dětí k rodičům, rodinné prostředí a výchova, společně strávený čas v rodině, škola, šikana, volný čas a kamarádi.

8.1. Zkušenost dětí s návykovými látky

Oblast rozhovoru na toto téma byla zaměřená na otázky zkušeností a názorů dětí na užívání návykových látek.

Amálka

Amálka uvedla, že ještě nikdy si nezkoušela zapálit cigaretu či cokoli jiného. Co se týče ochutnání či pití alkoholových nápojů, tak s tím Amálka zatím žádnou zkušenost také nemá. Amálka si stojí za tím, že jí to ani neláká ochutnat. V případě Amálky velkou roli hraje faktor ten, že její otec kouří a pije pivo. To však na Amálku působí tak, že je jí to nepříjemné a vadí jí to. Mluví o tom, že nechápe, proč lidé kouří, když to tak strašně „smrdí“. Nechápe to ani u svých vrstevníků, které vidí kouřit. Kdyby maminka zjistila, že kouří či pije nějaký alkohol, tak by maminka byla jistě zklamaná a smutná, a to Amálka nechce. Už tak jí velké starosti přiděluje tatínek dle slov Amálky.

Amálka: „...ještě jsem žádná alkohol neochutnala, neláká mě to. já si myslím, že je to hnusné. jo, někteří kamarádi ve škole už zkusili ochutnat pivo a víno a bylo jim prej akorát špatně, brrr...“

Amálka: „...nesnáším cigaretový kouř, táta kouří a mě to strašně smrdí, fuj...to já nikdy kouřit nebudu..“

Damián a Hynek

Damián a Hynek zkoušeli kouřit cigaretu více než jednou. Alkohol měli možnost také ochutnat více než jednou. Uváděli, že se jednalo zejména o pivo, víno, ale i tvrdý alkohol, ale i míchané nápoje. Příležitost ochutnání alkoholu byla vždy převážně spojená s rodinnou oslavou. Dle slov Damiána a Hynka vždy o tom jejich maminka věděla či je načapala a vynadala jim, ale tím to skončilo. Maminka jim vždy údajně vynadá, ale to jí hned přejde a nic se neděje. Kluci jsou toho názoru, že svoji maminku umí obalamutit a tzv. ukecat. Příležitost napít se alkoholu, tak kluci považují jako za zdroj zábavy a toho, že se něco děje.

Damián: „...jo jo, minule jsme na oslavě tety ochutnali pivo, víno a vodku s džusem...byla to fakt legrace...kámoš to taky ochutnal a bylo mu pak zle, tak jsme se mu smáli...“

Damián: „...no, už jsem kouřil...já ani nevím, asi několikrát už jo...no ale jako potají, to máma neví...“

Hynek: „...jo, pivo už jsem několikrát ochutnal, chutná mi, máma mi ale dovolí jen trošku....když máma měla minule oslavu u kámošky, tak jsme tam mohli ochutnat všechno možný...to byla prča, máma trochu nadávala, ale pak v poho..“

Hynek" „.....no s bráchou už jsme to párkrát zkoušeli si zapálit cigaretu, je to psina, aspoň je náký vzrušo...“

U dětí se podle jejich výpovědí ukázalo, že v jejich rodinách je vždy alespoň jeden z rodičů, který kouří cigarety či pije alkohol. Vypadá to, že v případě Amálky se kouření cigaret a užívání alkoholu jejího otce ukazuje jako faktor oddalující její zkušenost a užití alkoholu či cigaret. To může být způsobené nejen vlivem negativního postoje k cigaretám, jak uvádí sama Amálka, ale i možným nesouladem mezi jejími rodiči, kdy Amálka nechce být přítěží a zdrojem starostí pro svoji maminku. Odlišná situace je v případě Damiána a Hynka. Tady se zdálo, že nemají strach a ostych znovu a opakovaně užívat alkohol či kouřit cigarety. Navíc příležitosti užívat alkohol mají v rámci matčiných akcí. Vypadá to tak, že z mamincina domlouvání si nic nedělají a berou její zákazy či varování na lehkou váhu. Překvapivé bylo také zjištění, že kluci často pijí energetické drinky typu Semtex a Redbul. Vzhledem k jejich věku byl tento fakt přinejmenším zarážející.

Co se týče ostatních návykových látek jako je například marihuana či jiné drogy, shodně všichni děti uvedly, že nemají s ničím takovým zkušenost.

Jak například píše Foltová (2012), rodiče fungují jako modely chování. Rodič, který nadměrně užívá alkohol či jiné drogy, dává svému dítěti najevo, že takovéto chování je běžné. Předává tak dítěti vzorec chování, který pak následně toto jednání může přebírat. V případě Amálky se tento vzorec chování po otcovi zatím neprojevuje, ale může zde hrát roli i pozitivní vliv matky, která nepije alkohol a nekouří cigarety a mají s Amálkou relativně hezký vztah. V případě Damiána a Hynka je to zřejmě složitější situace. Ukazuje se zde vliv chování otce, který prý kouří a pije alkohol a zároveň vliv nedůsledné a volnější výchovy ze strany matky. U Damiána a Hynka tento modelový vzorec chování ze strany otce tak představuje rizikový faktor.

Dále Foltová (2012) píše, že názorovost rodičů se ukazuje jako velmi významný faktor pro delikventní chování. Větší tendenci k problémovému chování tak mají děti, které nepovažují rodičovské názory za důležité. Tento příklad se ukazuje v případě Damiána a Hynka, neboť mají sklony k tomu, že neberou svou maminku tolik vážně a s respektem.

Hodačová et al.(2017) ve své studii shrnují, že na základě jejich výsledků nebyl prokázán žádný statistický významný vliv formální struktury na konzumaci alkoholu, ale zaznamenali vliv formální struktury rodiny ve vztahu ke zkušenostem dětí s opilostí. Žádná zkušenost s opilostí tak byla hlášena u dětí z neporušených rodin.

Jak již bylo zmíněno, mezi dlouhodobé výsledky studie HBSC v České republice vyplývá zvýšení prevalence pití dětí ve školním věku. Většina dětí již měla zkušenost s alkoholem i ve věkové skupině 11 let (Hodačová et al., 2017). U Damiána a Hynka můžeme také pozorovat tuto prevalenci alkoholu a zkušenost s opilostí. Vliv neúplné rodiny tak zde může představovat rizikový faktor.

Čablová a Miovský (2013) ve své studii zmiňují významné faktory, které ovlivňují výskyt, míru a frekvenci užívání alkoholu u adolescentů. Jedná se o tyto faktory: výchovný styl, rodičovské chování, komunikace a kontrola či výskyt konzumace alkoholu v rodině.

Jak píše Nešpor (2000) ve své publikaci, dysfunkční rodina, citová deprivace v dětství, nedostatek času ze být příčinou zneužívání omamných a psychotropních látek.

Rizikovým faktorem v oblasti zneužívání návykových látek se u dětí ukazuje modelový vzorec chování rodičů, nízká autorita, vliv neúplné rodiny, dysfunkční rodina, špatná komunikace a slabá emoční vazba k rodiči. Protektivním faktorem se ukazuje otevřená komunikace a pozitivní vztah k rodiči.

Výchovným stylem, rodičovským chováním a komunikací se zabývám v následujících podkapitolách.

8.2. Vztah dětí k rodičům

Děti se vyjadřovaly o svých matkách mnohem pozitivněji než v případě otců. Děti uvádějí, že otec je ten, který se lehce rozčílí a je zlý. Dále je považují za přísné než matky a nemají na ně čas. Maminku vnímají jako hodnou a otce ne. Z pohledu dětí tak otcové mají převážně samá negativa.

Nejtypičtější jev, který se u dětí vyskytoval, bylo přání, aby maminka byla veselá a šťastná.

Amálka

Amálka mluví o přání, aby přestaly a hádky a konflikty mezi rodiči. Podle slov Amálky mají s maminkou hezký vztah. Na mamince má nejraději to, že je hodná a že na ni tolik nekřičí jako táta. Vždy se těší, až maminka přijde z práce. O tatínkovi Amálka se tolik nezmiňuje. Mluví o tom, že tatínek, když přijde z práce, tak většinou jen kouká na televizi nebo spí. Raději prý vždy zmizí z jeho dosahu, aby ho nějak nenaštvala. Amálka říká, že se snadno rozčílí, jak na ni, tak i na maminku. Nechce ho tak zbytečně dráždit či provokovat.

Amálka: „...tatínek je pořád na maminku nepříjemnej a zlej, pořád se mu něco nelíbí. Je mi z toho smutno...“

Amálka: „...táta si mě moc nevšímá, když přijde z práce, tak jen leží a kouká na televizi....“

Damián

Damián o mamince tvrdí, že je hodná, ale že ho někdy štve, když na ně máma křičí. Stěžuje se převážně na to, že maminka je náladová, občas přísná a hodně odpočívá. O otcovi tolik nemluví. Vzhledem k tomu, že bylo vidět, že Damián o otcovi nechce hovořit, byl Damiánovi nechán prostor, co sám řekne.

Damián: „...joj, máma je hodná. Teda, jak kdy, když zlobím, tak to křičí, ale mě to tolik nevadí....a tátu už nemáme..“

Hynek

Hynek velmi živě hovoří o tom, že na své mamce nejvíce miluje, že je hodná a nechává je hrát, když chtějí. Na druhou stranu se mu nelíbí, když na něj křičí nebo mu něco zakazuje. Sám osobě tvrdí, že ví, že hodně zlobí a že si to zaslouží. Přiznává se, že někdy i na mámu zakřičí nebo ji vynadá a to například v situacích, když mu matka něco nechce dovolit. O otcovi nemá zábrany mluvit a hovoří o tom, že když ještě žili společně všichni v Anglii, tak byl otec zlý, převážně jen na maminku. Nerad na něj vzpomíná.

Hynek: „...já maminku miluju, ale někdy mě štve, hlavně, když křičí. Tátu nemáme, teda máme, ale on nás nechce. Je zlej, nemá nás rád...já ho taky nemám rád, maminku bil a nadával jí.... Proč, proč je zlej?...”

U dětí se ukazuje jako nejbližší vztah k matce než- li otcí. K matkám mají děti v mém výzkumném souboru převážně pozitivní vztah a mají v nich důvěru. Otec v rodinách představuje roli zápornou. Děti převážně otcům přisuzují povahové vlastnosti jako je netrpělivý, neochotný a zlý. Bojí se jich a nemají k nim důvěru. To se pak odráží v jejich vzájemném vztahu, kdy děti ke svým otcům zaujímají negativní a odtažitý postoj a nevyhledávají jejich přítomnost a blízkost. Z výpovědí dětí také dále vyplynulo, že z otce cítí strach a nemají k němu důvěru.

To, co si o svých rodičích děti myslí, tak souvisí s postoji rodičů k nim.

Tento dysfunkční vztah těchto dětí ke svým otcům může mít za následek vzniku rozvoje rizikového chování a různých poruch vývoje z důvodu neuspokojení citové potřeby ze strany rodiče a hledání tak náhradního uspokojení. V případě Damiána a Hynka je zde velký předpoklad, že deprivaci zažívají. Vzhledem k jejich nesoustředěnému a roztěkanému chování během rozhovoru se nabízí, že mohou být ohroženy opožděným vývojem či poruchou pozornosti.

Jak píše Hradecký (1996) dlouhodobý nedostatek uspokojení potřeby lásky může v dětech vzbuzovat psychickou deprivaci. Důsledky této deprivace pak mohou způsobit různé vývojové retardace, somatické poruchy vývoje, opožděný vývoj řeči či narušené schopnosti navazovat hlubší vztahy. Dále pak změny chování, které v dospělosti mohou vést až k antisociálnímu chování. Poruchy chování u dětí se mohou projevit jako opakující se nebo trvalý projev agresivního, disociálního či vzdorovitého chování.

Grizienko a Pawliuk (1994) uvádí, že časná hyperaktivita může být například spojena s pozdějšími poruchami chování. U Damiána a Hynka bylo již možné rysy hyperaktivity pozorovat.

Jessor et al., (1995) ve svém článku píše, že pozitivní vztahy s dospělými představují jeden z ochranných faktorů. Tento ochranný faktor bychom mohli vidět u dětí ve vztahu k matkám, který se ukazuje jako spíše pozitivní. V případě otců, kde panuje převážně negativní vztah, se tak ukazuje jako rizikový faktor.

Bowlby(2008) také poukazuje na souvislost, že vytvoření jisté vazby mezi dítětem a jeho pečovatelem je primárním protektivním faktorem vůči násilí a problémovému chování

8.3. Rodinné prostředí, výchova a komunikace v rodině

Tato oblast představovala největší téma a prostor v rozhovorech s dětmi.

Jedním z okruhů témat v rozhovorech bylo, v jakém prostředí děti žijí a vyrůstají, dále pak jak funguje v rodinách výchova a jak mezi sebou komunikují v rodině.

Z odpovědí dětí vyplývá, že velkým tématem, o kterém nejvíce mluvily bylo domácí násilí v rodině ve formě psychického či fyzického týrání.

Amálka

Amálka žije v azylovém domě s maminkou a otcem již šestým měsícem. Dříve bydleli na ubytovně a předtím v panelovém bytě. Amálka říká, že otec se však prý v nejbližší době bude od nich stěhovat pryč. Amálka uvádí, že jí je z toho smutno, ale že to asi tak bude lepší, protože slovní ataky ze strany otce jsou, čím dál více častější. Jak sama Amálka uvádí, raději se snaží být spolu s maminkou mu být, co nejméně na očích. Jsou tu jedna pro druhou. Amálka dále uvádí, že společnost otce nevyhledává a ani ji tolik nechybí. Amálce je ale někdy líto, že jí otec nevěnuje více pozornosti a není na ní hodný. Přála by si, kdyby si s ní hrál nebo jen „blbnul“, Babičku ani dědečka už žádné nemá. Velmi by si přála se někde zabydlet, nejlépe někde ve městě. V azylovém domě se Amálce celkem líbí, na nic zásadního si nestěžuje, ale postrádá tady soukromí a lepší využití volného času.

Amálka: „...tatínek je často na maminku nepřijemnej a zlej, pořád na maminku něco má a něco jí vyčítá..taky nám někdy nadává... moc si nás nevšímá a když už jo, tak jen, když se mu něco nelíbí....”

Damián

Damián spolu s bratrem Hynkem bydlí v azylovém domě s matkou. Předtím než přišli do azylového domu strávili údajně několik dní na ulici. Asi šest bydleli v Anglii, ještě společně s otcem. Damián je rád, že už nebydlí v Anglii, byl tam dle jeho slov nešťastný, neměl tam skoro žádné kamarády, ale hlavně maminka byla pořád smutná a plakala. To bylo zejména kvůli otci, který byl zlý na jejich maminku. Babičku a dědečka mají již jen ze strany matky, ale nevidají se s nimi. Damián mluví o tom, že je jejich otec romského původu, a tak prarodiče s nimi přerušili veškeré kontakty a nemají o ně zájem. Mluví o tom, že jsou na půl cikáni. Prarodiče jsou naštvaní na maminku, protože si vzala cikána, a tak už od mala neměli o ně zájem a s maminkou nemluví.

V azylovém domě se cítí dobře. Jak sám Damián uvádí, je to mnohem lepší než někde přespávat na ulici, mají tady postel a co jíst.

Damián: „...když jsme přišli z Anglie, tak jsme neměli kam jít, tak jsme museli spát na ulici než máma našla tady ten azylák...tady je to celkem fajn a někdy i sranda...”

Damián: „...táta nás nemá rád a nemá o nás zájem...je mi to fuk, já taky o něj nestojím...Je zlej a maminku bil...”

Hynek

Hynek stejně jako jeho bratr uvedl, že v Anglii se necítil dobře. Nejhlavnější důvod jeho nespokojenosti byl fakt, že jejich otec byl neustále na matku zlý, nadával jim a byl hrubý. Jako další důvod byl ten, že neměli žádné kamarády a nikomu nerozuměl. Shodně jako jeho bratr říká, že se v azylovém domě necítí špatně. Vyzdvihuje především to, že tady má kamarádku Amálku a může si dělat, co chce. Podle Hynka má tady větší svobodu a pocit, že maminka už není tak pořád smutná. Otec zůstal v Anglii a neviděl ho již několik týdnů. Netrápí ho to, nechybí mu.

Hynek: „...táta je v Anglii..už nás asi nechce, byl na nás zlej a ošklivej... maminku neměl rád..pořád ji nadával a říkal ji, že je kurva a děvka...někdy ji taky dal facku, když neposlechla nebo někde byla bez dovození...“

Hynek: „.....maminka si našla tady kámošku, tak je víc v pohodě a nehlídá nás tolik.....“

Další pozornost v rozhovorech s dětmi byla věnována oblasti výchovy a komunikace v rodině.

Amálka

Amálka mluví o tom, že maminka ji převážně nic nepřikazuje. Většinou se spolu vždy domluví na tom, co je potřeba udělat. Amálka o mamince říká, že je klidné povahy, a tak i s Amálkou povětšinou vše řeší bez afektu či křiku. Málokdy se stane, že by nadávala či něco Amálce vyčítala. Pokud se na dceru zlobí, tak zvýší hlas. Převážně ji prý maminka nechává dělat, co chce. Často bývá maminka v práci a vrací se až k podvečeru, tak je převážně celé odpoledne odkázána sama na sebe, aby se zabavila. Maminka ji prý domácími povinnostmi moc nezahrnuje. Amálka je toho názoru, že ji maminka věří. Zároveň uvádí, že je maminka hodná, a tak ví, že maminku v mnoha věcech umí přemluvit. Vidí v mamince kamarádku a nebojí se svěřit. Nejraději má, když se k ní může přitulit. Otec většinou Amálce sděluje, co je potřeba udělat a co ještě neudělala. Vyčítá Amálce, že je hloupá, protože ve škole ji tolik nejde matematika a český jazyk. Amálka postrádá u otce zájem. Má pocit, že ji nemá rád. Přála by si, aby otec byl hodnější.

Amálka: „.....maminka mě nekomanduje jako můj táta... a také mi to říká hezky...“

Damián

Damián zprvu přemýšlí a následně se rozmluví a povídá, že je hodně naštvaný, když mu máma něco zakazuje nebo musí něco udělat. Když je například hodně drzý nebo sprostý na ni či na ostatní děti v azylovém domě, tak mu chce máma zakázat telefon. Vždycky prý ale mámu nějak přemluví, rozmluví jí to a máma povolí. Dle slov Damiána maminka po nich nepožaduje, aby jí pomáhali s úklidem nebo vařením, protože ví, že se jim nechce a neudělali by to. A tak je raději nechává být a nechá je si hrát s telefonem či být venku. Jinak Damián dál uvádí, že maminka je k nim kamarádká, když zrovna nezlobí. Největší pohodu vnímá,

když ho maminka obejmě nebo pohladí. Když ještě bydleli společně s otcem, tak otec většinou vše říkal křikem a příkazem. Museli poslouchat na slovo jinak byl otec schopný jim dát na zadek. Dále o otcovi Damián nechce mluvit.

Damián: „..... s mamkou je to fajn....je hodná, když nás nechává si hrát a nemusíme uklízet..“

Hynek

Ze začátku mluví o tom, že je velmi rád, že má svoji maminku a že je jeho „láska“. Na jedné straně na mamince vyzdvihuje to, že je hodná. Pod tímto pojmem si Hynek vykládá to, že mu dovoluje si hrát na telefonu a že nemusí uklízet a pomáhat. Hynek si stěžuje na to, že maminka na ně často křičí a něco zakazuje. Nejvíce matka křičí, když kluci neposlouchají a to je v situacích jako například, když jedí hodně sladkostí, když je drzý, nechce poslechnout či provokuje ostatní děti. Hynek sám uznává, že maminku často provokuje a „zkouší“, kam až může jít. Někdy jí i nadává, když mu něco nechce dovolit. V zápětí hned však dodává, že je spíše hodná a nechává je si ve své podstatě dělat, co chtějí. Když si chtějí hrát, tak si mohou hrát. Rád se s maminkou mazlí, ale to nesmí mít maminka špatnou náladu. K otcovi by si prý takové chování nedovolil. Dle slov Hynka by ho za to otec „seřezal.“

Hynek: „...jo, můžu mamce asi říct cokoliv, tedy asi jak co...i když něco provedem a máma se zlobí a nadává, tak jí to nevydrží dlouho...“

V mém výzkumu děti žijí v neúplných rodinách, Amálka zatím v úplné rodině.

Ševčík, Špatenková et al., (2011) uvádějí, že funkčnost rodiny bývá často chybně posuzována podle toho, zda je rodina úplná či není úplná. Dle autorů bývají neúplné rodiny ztotožňovány s rodinami nefunkčními. To je ovšem zavádějící, neboť úplná rodina může být těžce dysfunkční a neúplná rodina může fungovat dobře. V případě Amálky se tak ukazuje rodinné prostředí v úplné rodině jako nezdravé a dysfunkční. U Damiána a Hynka můžeme mluvit o pozitivním vlivu, že žijí v neúplné rodině, neboť se vymanily z prostředí, které bylo provázené hádky, násilností a agresí.

Dále autoři ve své publikaci uvádějí, že rodičovství v neúplných rodinách je složité, ale může být zvládnutelné. Při posuzování funkčnosti rodiny je však vždy potřeba zvažovat jak rizikové, tak protektivní faktory (Ševčík, Špatenková et al., 2011).

Jak zmiňuje Augustinová (2014), matky s dětmi v azylovém domě tvoří často neúplnou rodinu, v které selhávají mnohé funkce rodiny. Děti azylových matek procházejí těžkými podmínky. Důsledkem takového špatného a rodinného prostředí mohou být tak různé deprivace, špatné společenské návyky či zvýšená agresivita u dětí. U Damiána a Hynka již bylo možné pozorovat prvky agresivního chování během rozhovorů a na základě také jejich výpovědí. Přiznali se, že když se jim něco nelíbí, tak reagují někdy neadekvátně jako například bouchnutím či strčením toho, kdo je štve či leze na nervy.

Například Marková (2008) ve svém článku uvádí, že se může nepřítomnost obou rodičů a nedostatek času rodičů na své děti podílet na vzniku problémového chování dětí či nízkém sebevědomí. V případě Amálky by se dalo uvažovat, že nízkým sebevědomí již trpí. Nevěří si a má pocit, že není dost dobrá, v hlavně v očích svého otce.

V mém výzkumu se ukazuje, že tyto rodiny neplnily svoje funkce. Děti byly vystavovány násilí, hrubosti, nadávkami a agresí. Všechny děti pochází z rodin, kde probíhalo násilí mezi rodiči a děti tak často přihlížely. Děti tak byly svědci domácího násilí.

Marková (2008) dále uvádí, že děti z nefunkčních rodin vykazují větší tendenci k problémovému chování.

Ševčík, Špatenková et al., (2011) ve své publikaci píší o tom, že v rodinách, kde dochází k násilí, bývají děti jeho svědky až v 95 % případů. Autoři se domnívají, že tomuto problému nebývá dostatečná pozornost. V odborné literatuře se autoři převážně zabývají otázkou týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Toto násilné prostředí představuje pro dítě nadměrnou psychickou zátěž, kterou nedokáže či nemusí situaci rozumově ani emočně zpracovat. Psychická zátěž se u dětí může následně projevit jako například rozrušenost, úzkost, pocit ohrožení nebo viny, dezorganizované či agresivní chování a poruchy spánku.

Domácí násilí se řadí mezi typy rizikového chování, které mohou ohrozit zdravý vývoj dětí. Má negativní vliv na harmonický vývoj dětí a mladistvých a to zejména v oblasti emocionální a vztahové. Domácí násilí nabývá různých forem, z nichž všechny jsou škodlivé a ohrožují zdravý vývoj osobnosti a vzájemné vztahy mezi blízkými osobami (MŠMT, 2010). Děti jsou za svědky domácího násilí považovány, pokud vidí či slyší násilné projevy a vidí důsledky násilí. Světová zdravotnická organizace považuje přítomnost dítěte u domácího násilí za psychické týrání dítěte (MŠMT, 2010).

Pokud jsou děti svědky domácího násilí mezi rodiči, mohou na tuto situaci reagovat stejně podobnými symptomy, jako děti, které jsou samy týrány a zneužívány .

Děti jsou velmi vnímavé na rozpory mezi rodiči, situace je trápí a přemýšlí nad tím, co se děje mezi rodiči. U dětí tak můžeme nalézt některé prvky syndromu CAN.

Rodina by měla být pro dítě místem útočiště, bezpečí a ochrany. Také by rodina měla představovat místo hlubokých a trvalých citových vztahů. Matějček (1994) píše, že v citovém vztahu s dětmi má být uspokojována i jejich potřeba životní jistoty. U dětí v mém výzkumu se ukazuje tato potřeba životní jistoty jako narušená a ohrožená. Představuje tak další možný rizikový faktor pro vznik a rozvoj rizikového chování

V oblasti výchovy například Čablová a Miovský (2013) ve svém článku uvádí, že shovívavý výchovný styl se vyznačuje vysokou vnímavostí, ale nízkými požadavky. Autoritářský styl výchovy je pak definován vysokými nároky, ale nízkou vnímavostí a vřelostí ze strany rodičů. V mém výzkumu se u dětí tyto typy stylů prolínají ze strany rodičů. U Amálky bychom mohli mluvit o tom, že matka vychovává svoji dceru spíše shovívavým a liberálním stylem, u otce naopak dominuje autoritářský styl výchovy. Tyto dva protichůdné výchovné styly mohou působit na Amálku negativně a rizikově. U Damiána a Hynka se ukazuje na jedné straně výchovný styl matky jako liberální, ale na druhé straně také zároveň nejistým či autoritářským výchovným stylem. Tato proměnlivost výchovného stylu se může podílet na vlivu nežádoucího chování u dětí.

Špaček et al., 2010 ve své studii píší o tom, že rodiče, kteří jsou bez maturity či pracují v manuálních profesích uplatňují spíše autoritářské výchovy. V takové výchově se o rozhodnutí

převážně nediskutuje. Tento autoritářský styl můžeme zejména pozorovat ze strany otce dle výpovědí dětí.

Rodičovská kontrola a dodržování pravidel se ukazuje jako protektivní faktor. V mém výzkumu však převládá nízká rodičovská kontrola, nedůsledné či žádné dodržování pravidel a nízké požadavky na děti ze strany rodiče.

Komunikace v rodině může představovat rizikový či protektivní faktor v souvislosti s výskytem rizikového chování u dětí a mladistvých. Rodinná komunikace je zásadní při vytváření celkové rodinné atmosféry, při řešení problémů a plánování změn. Přímá a otevřená komunikace působí jako ochranný faktor v rodinném soužití. Zatímco nejasná či narušená komunikace může znásobit negativní vlivy rizik a stres (Ševčík, Špatenková et al., 2011).

Ve výpovědích dětí zaznělo, že i přes nějaké nedorozumění, mají převážně důvěru v matce a nebály by se na ni obrátit o pomoc či se svěřit. V mém výzkumu se jeví, že v případě Amálky funguje otevřená komunikace s matkou, s otcem však nikoliv. S matkou Amálka sdílí své pocity a mluví o tom, co se děje doma či ve škole. U Damiána a Hynka se ukazuje komunikace s matkou jako nejistá a závislá na náladě matky.

Grizenko a Pawliuk (1994) uvádí, že mezi významné ochranné faktory patří schopnost vyjadřovat pocity, zvládat stres a dobré vztahy s prarodiči. Vyjadřování pocitů dětem nedělá problém, ale pouze ve vztahu k matkám. Vztahy s prarodiči se v mém výzkumu dětí ukazují jako nefunkční.

Hodačová et al. (2015) ve svém článku píše, že úplnost rodiny, kvalita komunikace mezi dětmi a rodiči, společné trávení času, vzdělání a výchovný styl je důležité pro formování zdravého jedince

U těchto dětí v azylovém domě se v oblasti rodinného prostředí, výchovy a komunikace vyskytují rizikové faktory jako je dysfunkční rodina, nevlídné a špatné rodinné zázemí, nedůsledná a autoritářská a zároveň liberální výchova, nízké požadavky na dítě, dále pak také nejasná a narušená komunikace a slabá citová vazba s rodičem.

Jako protektivní faktor v této oblasti se ukazuje zejména v případě Amálky otevřená komunikace, vyjadřování pocitů a trvalý citový vztah k matce.

U Damiána a Hynka můžeme pozorovat, že komunikace mezi matkou je spíše nejistá, nestabilní a závislá na psychickém rozpoložení matky.

Můžeme konstatovat, že v oblasti rodinného prostředí, výchovy a komunikace převažují rizikové faktory nad protektivními faktory, jenž mohou mít vliv na rozvoj rizikového chování u dětí.

8.4. Společně strávený čas v rodině

Původně jsem z rozhovorů s dětmi usuzovala, že bych téma společného stráveného času v rodině a téma volného času dětí dala do kategorie společně, ale nakonec jsem došla k závěru, že jsou to oblasti, které si každý svým způsobem zasluhuje pozornost zvlášť.

Amálka

Nejvíce na toto téma se rozhovořila Amálka. Jak už jsem výše zmiňovala, Amálku trápí to, že ze strany otce necítí dostatečnou pozornost a péči. Ve své podstatě to Amálka vnímá jako realitu a vnímá, že už to asi jiné nebude. Nepamatuje si, kdy si naposled na ní otec udělal čas. Když ještě byla přibližně ve věku sedmi či osmi let, tak si vybavuje, že otec s ní občas hrával hry typu jako člověče, nezlob se či karetní hru prší, ale v posledních měsících tomu tak není. Amálka má otcovi za zlé, že čas věnuje převážně sledováním televize a nicneděláním. To Amálka nechápe. Velmi postrádá společné výlety či procházky. Na jedné straně si je Amálka vědoma toho, že výlety jsou spojené s finančními náklady, které si v současné době nemohou dovolit, ale zároveň má pocit, že prostě se jí tatínek nechce věnovat.

Když je ve škole a děti si mají vyprávět, jak strávili víkend, tak má Amálka kolikrát pocit studu, protože nemá, co vyprávět, protože víkendy se většinou nesou v duchu procházek s maminkou či vařením. Ostatní děti leckdy vypráví, jak byli například v zoologické zahradě, v zábavním parku či v kině nebo divadle. Amálka takové možnosti a zážitky nemá, občas je jí z toho smutno. Maminka se v rámci svých možností snaží na Amálku udělat čas, ale jak Amálka uvádí, maminka bývá velmi často unavená z práce a nemívá tolik energie. Amálka si velmi ale chválí, že když je maminka odpočatá a má chvíli, tak společně vaří, pečou či chodí na procházky. Za tyto společné chvíle a okamžiky je Amálka velmi šťastná, ale přála by si, aby jí bylo více.

Amálka: „...s mamčou společně vaříme a pečeme, bavíme mě pomáhat...jinak chodíme spolu hodně na procházky...“

Damián

Damián je na toto téma celkem strohý. Uvádí, že když maminka není unavená či smutná, tak si občas zahrají karty nebo jdou společně na zahradu. To ale nebývá pravidelně. Společné rodinné výlety či akce jsou téměř také minimální, na výletě byli naposled někdy před dvěma lety. Když je hezké počasí, tak je máma občas vezme na procházku. Nemají v okolí azylového domu tolik možností, kam jít. Damián říká, že ho to zas až tak netrápí, zároveň ale dodává, že by byl rád, kdyby se někam mohli podívat, jako například do zábavního centra či do kina. Stěžuje si na to, že s mámou není žádná zábava a je to stále stejný stereotyp. Společně se pak přes den setkávají alespoň jednou denně u jídla, zejména při večeři.

Damián: „...naposledy jsme byli společně s mamkou na prochajdě minulej tejden, ale to mě neba...to chodí s náma i teta, tak se spolu mezi sebou vybavujou a my děláme blbiny...“

Hynek

Hynek velmi podobně jako jeho bratr Damián, mluví o tom, že maminka bývá často unavená, protože mívá bolesti zad, a tak ji nechávají odpočinout. Jak Hynek říká, na jedné straně mu to vyhovuje, protože si ve své podstatě může dělat, co chce. Na druhé straně mu chybí to, že se jim matka tolik nevěnuje a nepořádají nějakou činnost či zábavu. Hynek říká, že ji musí někdy přemlouvat, aby si s nimi zahrála například nějakou společenskou hru. Nejvíce postrádá stejně jako jeho bratr výlety do města, do obchodního centra nebo kina. V kině byli naposledy zhruba před rokem.

Hynek: „.....mamka prostě někdy nemá náladu a nechce se jí nic dělat...no někdy mě to pěkně štve, pač je to někdy tady nuda...”

Děti v mém výzkumu se velmi jednoznačně shodovaly v tom, že v rodinách postrádají společné výlety a společně vykonávanou činnost jako například hraní společenských her či třeba různé sportovní hry. Nedostatek společných rodinných výletů bývá u těchto rodin způsoben tím, že tyto rodiny se potýkají s nedostatečnými finančními zdroji a nemají tak tedy finance navíc pro tyto aktivity.

Na nedostatek společného času v rodinách upozorňuje spousta autorů (Dunovský 1999, Kraus, 2014, Lovasová, 2006, Hodačová et al., 2015). Otázkou nedostatku času a pozornosti ve vztahu k dítěti se zabývají i autoři ve studii Miovského et al. (2014). O této problematice se zabývám více v teorii ve čtvrté kapitole.

Vzhledem k tomu, že v mém výzkumu otcové v rodině neplní svoji funkci, spadá tak veškerá zodpovědnost a starost ohledně výchovy dětí na matky. Matky dětem poskytují zajištění stravy, čistého oblečení, ale mnohdy již nemají sílu uspokojit děti po zájmové a emoční stránce.

Augustinová (2014) ve své práci uvádí, že matky v azylovém domě většinou řeší problémy spojené se ztrátou domova. Nemají tak mnohdy sílu se zajímat o volný čas svých dětí. Výchovnou roli tak kolikrát matky nenaplňují a pod tíhou svízelné situace na výchovu dětí rezignují. Dále ve svém výzkumu zmiňuje, že mnohé matky těchto dětí vyrůstaly v dětských domovech nebo výchovných ústavech, u řadě z nich se vyskytují problémy s výchovou. Těmto matkám se často kolikrát rodiče nevěnovali, a tak i ony tak mohly převzít nesprávné modely ze svých rodin.

Nedostatek společného času a pozornosti ze strany rodičů vůči dětem, které děti subjektivně cítí a prožívají, tak zde představuje další rizikový faktor pro vznik a rozvoj rizikového chování.

8.5. Škola

Jak píšu v teorii, společné působení rodiny a školy je zásadní pro zdravý vývoj dítěte, proto v rozhovorech s dětmi je věnována další oblast tématu školy.

Otázky byly směřovány na to, jak se děti ve škole cítí, jaký je učitel/učitelka, spolužáci. Další otázka byla směřována také na to, zda mají ve škole preventivní programy.

Amálka

Amálka hovoří o tom, že už v současné době chodí do této školy ráda, a to zejména kvůli spolužačkám, protože je má ráda. Zpočátku do této školy nechodila ráda, protože si opět musela zvykat na nové prostředí, nový kolektiv a jiná paní učitelka. A zejména kvůli tomu, že tady zažívala ze strany starších spolužáků ošklivé chování. Tomuto jevu se věnuji v další podkapitole. Dále mluví o tom, že ji velké potíže způsobovalo to, že má pocit, že každá paní učitelka má jiné nároky. V minulé škole, co byla, tak bylo tempo a způsob výuky veden jiným způsobem než tady ve škole, do které momentálně chodí. V této škole má pocit, že jsou trochu přísnější nároky a rychlejší tempo. Amálka se přiznává, že ji moc nejde matematika a český jazyk. Teď začala chodit i na doučování, protože maminka jí s učením sama poradit neumí a otec také ne. Úkoly do školy tak Amálka dělá sama.

Paní učitelka, kterou má teď v této škole, popisuje Amálka jako celkem hodnou a vlídnou. V předchozích školách takové učitelky nebývaly. Amálka vypráví, že k nim necítila důvěru a neměla pocit, že by paní učitelky měly opravdový zájem o žáky.

Zároveň Amálka říká, že si v předchozích školách nevybavuje, že by se zúčastnila nějakých programů zaměřených na prevenci rizikového chování. Tady v této škole si vzpomíná na to, že jednou měli přednášku na téma sociálních sítí.

Velmi by si přála, aby již už nemusela opět měnit školu a zvykat si opět na nové spolužáky, protože to pro Amálku představuje stres a úzkost. Sama o sobě tvrdí, že je spíše stydlivější povahy a trvá ji, než se s někým skamarádí.

Amálka: „...já mam nejraději výtvarku a hudebku, nebaví mě čeština a matika, protože mi to nejde..“

Amálka: „...jo, vybavuju si, že jsme tady v týhle škole měli nějaké povídání ohledně používání Facebooku a tak...“

Damián

Damián není na toto téma moc upovídaný. Damián školu nevnímá tak pozitivně, chodí tam nerad a nebaví ho to tam. Vyjadřuje se, že do školy chodí za trest a že kdyby nemusel, tak tam nejraději nechodí. Téměř vše, co se týká ve vztahu ke škole, vnímá negativně. Dle slov nemá rád svého učitele, své spolužáky ani žádný předmět. Damiánovi je 11 let a chodí teprve do třetí třídy. To může jedna z příčin toho, že si tak se svými vrstevníky ve třídě nerozumí, protože je v průměru o dva roky starší než ostatní děti ve třídě. Damián vysvětluje, že je teprve ve třetí třídě, protože v Anglii žili šest let a ve škole jim to tam vůbec nešlo a vůbec nerozuměli anglickému jazyku. Byl i kvůli tomu v pedagogické poradně, kde rozhodli, že bude chodit do třetího ročníku. Dle slov Damiána mu v pedagogické poradně řekli, že je hyperaktivní.

Damián dále uvádí, že mu předměty ve škole nejdu, nebaví se ho učit. Úkoly dělá sám společně se svým bratrem. Učí se převážně, když mu to matka přikáže, ale jak přiznává, spíše jen do toho kouká.

Damián: „...ve škole mě to prostě nebaví, nemám to tam rád, spolužáci si mě nevšímaj..“

Hynek

Hynek se nejvíce do školy těší hlavně na přestávky a některé své spolužáky ze třídy. Hynek si chválí, že je ve škole někdy i sranda. O učitelce nijak výrazně nemluví. Hynek jí vnímá jako učitelku, která nemá smysl pro humor a je stále vážná.

Hynek podobně jako jeho bratr Damián chodí do nižšího ročníku než děti v jeho věku. Hynek ve svých devíti letech chodí do druhé třídy. I zde se ukázal vliv pobytu v Anglii, kde navštěvovali s bratrem anglickou školu, ve které se jim nedařilo z důvodu jazykové bariéry.

Nejoblíbenější předmět pro Hynka je tělocvik. Nejméně ho baví matematika, český jazyk a prvouka. To jsou také předměty, ve kterých Hynek má zhoršené známky.

Hynek: „...nejvíce super jsou přestávky, je tam i někdy prča... a nejlepší je těláček...“

Děti se ve výpovědích převážně shodně shodovaly v tom, že je nejvíce ve škole baví přestávky a čas strávený se spolužáky, kromě Damiána, který prostředí školy vnímá negativně.

Amálka a Hynek vnímají pobyt ve škole spíše jako zábavu a místo, kde se setkávají se svými kamarády. Kamarádi tak hrají hlavní roli v tom, že děti rády chodí školy. Zároveň přiznávají, že jsou okamžiky, kdy se někdy ve škole nudí. Prostor školy měly děti spojené i s negativními emocemi jako strach a úzkost a to z důvodu ošklivého chování ze strany některých spolužáků.

Vztah dětí ke škole je tedy nepochybně spojen také se schopnostmi učitele zaujmout a důvěrou v učitele. Děti často zmiňovaly, že se setkávaly s učiteli, kteří se jim nevěnovali, nezastali v krizových situacích, převažovalo spíše negativní hodnocení. Děti uváděly, že učitelé je kolikrát nenechali vyjádřit svůj názor.

Co se týče otázky primární prevence ve škole, uvedla pouze Amálka, že si vzpomíná na jednu přednášku o rizicích sociálních sítí. Damián a Hynek si nevybavují, že by v rámci školy měli takovou zkušenost.

Děti vnímají pocity rodičů, které souvisí se ztrátou bydlení a změnou bydliště. Děti dále shodně uvedly, že časté stěhování spojené se změnou školy pro ně představuje stresující moment. Děti si tak hůře zvykají na změny prostředí. Tyto časté změny mohou vyvolávat u dětí psychickou deprivaci. Tato deprivace se tak následně může projevat u dětí tím, že mohou mít sklony k agresivnímu, neklidnému a vtíravému chování. Toto chování bylo možné sledovat zejména u Damiána, u kterého se sklony k agresivnímu jednání projevovaly. U Hynka bylo možné registrovat vtíravé jednání.

Děti v mém výzkumu bývají označeny za „nezralé“, často povinnou školní docházku zahajují o rok později či opakují ročník, zejména v případě Damiána a Hynka. Ve škole pak mnohdy těmto dětem chybí snaha a důvod, proč se snažit. Ukázalo se, že děti mívají problémy se zhoršeným prospěchem a nemají dostatečnou motivaci se učit či zlepšit se v učení a v chování.

Například Grizenko a Pawliuk (1994) ve svém článku uvádí, že problémy s učením, hyperaktivita, selhání školy a porucha pozornosti s hyperaktivitou představují rizikové faktory pro vznik poruchy chování u jedince. Poruchy chování jsou pak jedním z nejčastějších poruch

u dětí a mladistvých, které v dospělosti mohou být spojeny s antisociálními poruchami a poruchami užívání návykových látek

Špaček et al., (2010) uvádějí, že děti z rodiny, kde jsou oba rodiče bez maturity nebo pracují v manuálních profesích se vyznačují horším prospěchem a mají více kázeňských problémů. Amálka, Hynek a Damián pocházejí z rodin, kde rodiče mají nižší vzdělání.

Aratani (2009) píše, že rodinná stabilita bydlení je vysoce spojena se vzdělávacím úspěchem dětí a mládeže a naopak bezdomovectví přispívá ke špatným a horším školním výsledkům.

Děti v mém výzkumu byly a jsou vystaveny dlouhodobé nepříznivé situaci v rodině. A jak uvádí Matějček a Dytrych (2002) ve své publikaci, ke špatnému školnímu prospěchu může vést právě také dlouhodobý a trvalý stres v rodině.

V oblasti školy se v mém výzkumu ukazují rizikové faktory jako je slabá osobnost a slabý vliv učitele, zhoršený školní prospěch dětí, špatné sociální klima třídy a nedostatečná nabídka preventivních programů. Jako protektivní faktory se jeví příznivé vztahy ve třídě a kladný vztah ke škole.

8.6. Šikana

Všichni děti mluvily o tom, že v rámci prostředí se setkaly s ošklivým chováním ze strany spolužáků. V rozhovorech se ukázalo, že tak můžeme mluvit o šikaně. Se šikanou se setkávají převážně v prostředí školy, školní třídy a svých vrstevníků. Nejčastěji se jedná psychickou šikanu, zejména nadávky, ponižování, výsměch, ale také ignoranci a nevšímavost.

Amálka

Amálka musela kvůli stěhování změnit školu již potřetí. Vypráví o tom, že v předchozích školách byla celkem spokojena, měla tam i kamarádky. Veliký zlom nastal, když se přestěhovali tady do azylového domu. Škola je totiž postavena hned naproti azylovému domu, a tak všichni ze školy mohou vidět, že jsou zde ubytováni. Amálka vypráví, že začátky v této škole byly pro ni velmi těžké a psychicky náročné, neboť zažívala téměř každý den nadávky a urážky ze strany starších spolužáků, kteří chodí do vyšších ročníků. Tyto verbální útoky se týkaly zejména toho, že si na Amálku ukazovali a pokřikovali, že je ta z „azyláku“ a že je „socka“. Amálka říká, že to vždy převážně byli kluci, kteří na ni takto poukazovali a ponižovali. Přiznává se, že zpočátku reagovala tím, že na ně také pokřikovala a nadávala. Jak Amálka popisuje, cítila hrozný vztek a nespravedlivost a chtěla jim to nějakým způsobem oplatit a vrátit. Situace se v současné době o trochu zlepšila, kluci již ji tolik slovně neatakují, a pokud ano, tak se snaží si toho nevšímát a ignorovat je. Tento způsob řešení Amálce poradila její paní učitelka. Amálka má pocit, že to docela zabírá a funguje.

Amálka: „...ukazovali si na mě a pokřikovali, že jsem azylačka...pořád po mě divně koukali a chichotali se...“

Damián

Damián se rozpovídává o tom, že ve třídě si ho spolužáci nevšímají a přehlížejí ho. Damián má pocit, že je to kvůli tomu, že je romského původu a že bydlí v azylovém domě. Už párkrát se mu stalo, že se mu ve třídě spolužáci vysmívali a ukazovali si na něj slovy, že je cikán. Dále mluví o tom, že už mu to jedno a netrápí ho to. V zápětí však dodává, že jsou všichni „blbci“ a že jim všem ještě ukáže. Přiznává se, že když ho někdo ve třídě naštvě, tak mu nedělá problém dotyčného strčit nebo bouchnout.

Damián: „...si mě nevšímaj...nebaví se se mnou, se s nima taky nebavim...ať si trhnou....jsou to debilové..“

Hynek

Hynek stejně jako jeho bratr Damián mluví o tom, že se na této škole setkává s tím, že někteří spolužáci ve třídě na něj pokřikují slova jako typu „cikáne“ a „ty azyláku“. Velmi živě hovoří o tom, že se mu ve třídě někteří spolužáci vysmívají například kvůli tomu, jakou má svačinu nebo, co má na sobě na oblečení.

Hynek: „...smějou se mi, když mám třeba rohlík s pomazánkou, že prej na nic jinýho nemáme....“

Nejvíce pak emotivně Hynek ještě mluví o tom, že ho velmi štve, když spolužáci mají nevhodné poznámky na jeho matku.

Hynek: „...říkaj o mojí máme, že je kurva a děvka...nejradši bych jim rozbil držky...“

V mém výzkumu se tato oblast ukázala jako jedna z dalších citlivých témat, které děti v azylovém domě zažívají a o kterém živě a emotivně hovořily. Ukazuje se, že posměšky a výsměchy ze strany spolužáků se týkají převážně toho, že děti bydlí v azylovém domě. U Damiána a Hynka navíc ještě kvůli tomu, že jsou romského původu. Děti popisovaly, že takové chování ze strany spolužáků je dlouhodobé a opakované, v takovém případě můžeme mluvit o šikaně. V případě Amálky k takovému jednání docházelo zejména mimo třídní kolektiv. U Damiána a Hynka k takovému jednání docházelo v rámci třídy.

Tyto děti se tak lehce stávají snadným terčem posměchu ostatních dětí kvůli své životní situaci a svému sociálnímu postavení. Navíc azylový dům je v blízkosti školy, a tak není žádným tajemstvím, kdo v azylovém domě bydlí.

Například Lovasová (2006) ve svém článku píše, že obětí šikany se bohužel právě stávají děti sociálně znevýhodněné. Upozorňuje na to, že šikana v důsledku nízkého socio-ekonomického postavení rodiny nabývá v poslední době na významu.

Dále Lovasová (2006) píše, že obětí šikany se stávají často děti rodičů, kteří své dítě týrají nebo zanedbávají. Takové dítě se pochopitelně chová jinak nebo vypadá jinak než ostatní a nemá šanci do kolektivu zapadnout. Zvláštní jev u dětí můžeme pozorovat, pokud pocházejí z prostředí s takzvanou „spartánskou“ výchovou. Týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory a výsledná šikana je jeho cílem. Tento jev bychom mohli vidět například u Damiána, kdy záměrně provokuje některé své spolužáky.

Děti také shodně mluvily o tom, že když o nich někdo takovým způsobem mluví, nadává jim či se jim vysmívají, tak cítí velký vztek a mají chuť jim také nějakým způsobem ublížit a

oplatit jim to. Damián tak mnohdy své spolužáky napadá či rovněž slovně útočí. Hynek se brání tím, že převážně slovně napadá. Amálka se snaží takového chování nevšímát, i když jak sama říká, je to velmi těžké a někdy si také neodpustí nějakou poznámku a vrací protiúder.

Říčan (2010) ve své publikaci píše o tom, že rozšíření šikany může souviset s úpadkem školní kázně a autority učitelů. Učitel je tak leckdy rád, že obhájí sám sebe, natož pak chování mezi dětmi. Děti v mém výzkumu si stěžovaly na to, že necítily či necítí žádnou oporu ve svém učiteli/učitelce. Podle dětí učitelé věděli, že se k nim spolužáci chovají ošklivým a neadekvátním způsobem a nic s tím neudělali či dělali, jako že se nic nestalo a měli tendenci situaci zlehčovat.

Amálka: „..... v tamté škole, co jsem byla, mi nadávali taky, ale paní učitelka dělala jako, že to nevidí a nikdo s tím nic nedělal. Maminka si byla stěžovat, ale nikdo ji nebral vážně. ....tady, co jsem teď ve škole ze začátku taky, ale mám celkem dobrou učitelku a ta mi poradila, ať si toho nevšímám a nereaguju na to, že je to prý nejlepší způsob...”

Damián: „.....jo, učitel je někdy napomene, ale to je tak všechno...dělá, že nevidí a neslyší...no a co, tak je taky provokuju...”

Hynek: „.....mamča už to ve škole řešila s účou a nic...určitě se na ni koukali skrz prsty a že si vymýšlí, jen kvůli tomu, že jsme z azyláku...”

Factory jako jsou například mezery ve vzdělání pedagogů, oslabený vliv rodiny či počítačové hry s brutálním obsahem, to vše má vliv na šíření šikany a agrese. Zlo ve společnosti, jak v rodinném a osobním životě má tendenci ke stupňování. Šikana tak představuje velkou výzvu pro odborníky, ale i rodiče, učitelé a veřejnost (Říčan, 2010).

Šikana, kterou děti z azylového domu zažívají ve škole, tak představuje značně velké riziko pro vznik a rozvoj rizikového chování u těchto dětí. Zejména výskyt agresivního chování u dětí zažívající šikanu.

8.7. Volný čas

Tento okruh v rozhovorech s dětmi byl zaměřen na otázky typu, co nejčastěji dělají ve svém volném čase ve všední den, jakým aktivitám a činnostem se věnují, co by rády dělaly a jak tráví svůj čas o víkendech.

Amálka

Amálka by nejraději ráda tancovala a chodila tak do nějakého tanečního kroužku. Bohužel však v blízkosti azylového domu není taková podobná služba k dispozici. Musela by dojíždět do okolních měst, a to už je spojené s finančními náklady a otázkou času. Maminka je kolikrát do večera v práci, a tak je odkázána na to, aby se zabavila sama. Odpoledne tráví tím, že si udělá úkoly do školy, a pak se třeba chodí procházet ven. Anička říká, že venku nedělá nic konkrétního, je to stále pořád stejný koloběh. Úkoly, pobyt venku či na hřišti nebo si píše s kamarádky na sociální síti Facebooku. Teď v azylovém domě se hodně kamarádí s

Hynkem. Tráví společně tak čas na chodbě azylového domu, ve společenské místnosti či na zahradě. Převážně spolu dělají „blbiny.“ Jsou tu i dvě holčičky ve věku 2 a 4 roky. Anička se někdy s nimi ráda hraje. Na Aničku je vidět, že má pečovatelské sklony. Každé úterý se Amálka věnuje výtvarnému kroužku, který azylový dům nabízí. To Amálku celkem baví. Když se maminka vrátí z práce, pomáhá jí Anička s vařením. To Aničku strašně baví. Jak sama říká, přála by si být kuchařkou.

Amálka: „, tady v okolí prostě nic není, kolikrát už mě to venku ani nebaví. Vidím pořád to samé. Není tu třeba kino nebo obchodní centrum.. To mi strašně tady chybí..jo je tady nějaké fitness centrum, ale to se tady vůbec nehodí...“

Amálka: „,...hrozně mě baví vařit a už umím udělat i bábovku. Pomáhám tady s vařením i ostatním.“

Amálka: „,...už mám taky facebook, je to super, můžu si tam psát s kým chci, teda jako s těma, co znám..poradil mi to Hynek a jsem za to ráda.“

Damián

Většinu času tráví Damián s telefonem. Hraje různé hry a jako jeho bratr, nejraději různé střílečky či chatování. Když přijdou ze školy do azylového domu, tak převážně nedělají nic. Za přijatelného počasí tráví čas s ostatními dětmi na zahradě, která je součástí azylového domu. Blíží se večer, a to znamená splnění úkolů do školy, navečeřet se a spát. Dříve, kde bydleli, hrál fotbal, ale už ho to nebaví. Damián přiznává, že usíná s telefonem v ruce. Víkendy bývají v podobném duchu. Azylový dům nabízí pro děti aktivity jako je výtvarný kroužek či keramika, to ale Damiána nebaví. Je pravdou, že to nejsou vyloženě chlapecké oblasti, a tak kdyby možná měl azylový dům k dispozici a v nabídce jiné možnosti a aktivity, jak trávit čas, možná by je Damián využíval. Sám Damián nedokázal specifikovat či určit, co by ho bavilo a oslovilo.

Damián: „,..maminka je často unavená a bolí ji záda, tak ji necháváme odpočinout a můžeme si dělat, co chceme....ne, dělám si srandu...prostě jsme tady a něco děláme... hlavně, že mám mobil, bez toho by to byla nuda.....“

Hynek

Hynek je velmi společenský kluk plný energie a je to již na první pohled znát. Udržet pozornost Hynka bylo velmi náročné. Neustále měl tendenci skákat do řeči, vydržet v klidu na místě se zdálo nereálné, pořád měl tendenci si přesedat, měnit polohu. Hodně času tráví ve společnosti mobilního telefonu. Sám o sobě mluví, že je hyperaktivní a že má poruchu osobnosti.

Ve volném čase je nejraději na telefonu, baví ho také brouzdat po sociálních sítích a hrát hry, které si stahuje z internetu. Nejraději má „střílečky“. Mobil má i ve škole. Matce to nevadí a má to dovolené. Po škole většinou nedělá nic konkrétního, odpočívá nebo si hraje s telefonem. Když přijde Amálka, tak tráví čas spolu tím, že jsou na zahradě a nebo si vzájemně půjčují telefony a ukazují si, co tam mají. Společenské hry jako je například člověče, nezlob

či karty hrají jen zřídka. Na otázku, co by ho nejvíc bavilo, nedokáže hned odpovědět a říká, že mu takto strávený čas vyhovuje. Dříve než bydleli v azylovém domě, žili v Anglii, tam prý hrál fotbal. Teď už ho to neláká. Je spokojený, když může být s ostatními kamarády a být venku. Má rád legraci.

Hynek: „...ukážu Vám svůj mobil, mám tam spousty věcí...nejraději hraju tohle...a je to super, na facebooku si můžu psát s ostatníma, je to bomba...hlavně, když se ve škole nudím, ale to mám vyplý zvuky a hlavně musím dávat bacha, aby mě učitelka neviděla...“

Většina rodičů nebývá o víkendu v práci, a tak mohou trávit se svými dětmi více času. Spousty dětí tráví o víkendu čas s rodiči na chatě či u babiček či jinak různé rodinné aktivity či výlety. O víkendech děti nemají hlavně školu, a tak se nabízí, že o víkendu tráví čas jiným způsobem než v týdnu. Děti ale uváděly, že se způsob trávení času o víkendu nijak výrazně neliší než, když chodí do školy a tráví ho převážně s ostatními kamarády azylového domu než s rodiči.

Například Bocan et al. (2012) ve svém výzkumu uvádějí, že děti z hůře socioekonomických postavených rodin, děti rodičů s nižším vzděláním a děti z menších obcí tráví o víkendu nejčastěji ve společnosti kamarádů.

Amálka, Damián, tak i Hynek uvedly, že žádnou babičku ani dědečka nemají, a tak jsou ochuzené o společné zážitky s prarodiči. Ve svém volném čase jsou tak převážně odkázány samy na sebe.....

Bocan a Machalík (2012) ve svém výzkumu uvádí, že čím je lépe rodina situována, tráví děti svůj volný čas s rodiči či prarodiči. Děti ze špatně situovaných rodin tráví téměř dvakrát více času samy než děti z rodin průměrně či lépe situovaných. To bývá způsobené tím, že se jedná často o děti s jedním rodičem a rodič tak musí zastávat více povinností. Rodiče jsou kolikrát pracovní vytíženi a nemají tak často čas a energii po své děti. Dále to může být způsobené špatnou funkčností těchto rodin a neúplná spolupráce rodičů a prarodičů. Dále ve svém výzkumu dochází k závěrům, že tyto rodiny mají také daleko menší vliv na způsoby trávení volného času svých dětí. Rodiče, kteří mají vyšší vzdělání, mají i větší vliv na způsob trávení volného času dětí.

Křivánková (2011) upozorňuje ve své práci na skutečnost, že rodiče, kteří měli dětství chudé na zážitky a volnočasové aktivity, nemají motivaci vést k tomu ani své děti .

Nejčastěji respondenti uváděli, že se po škole často nudí. Ve svém volném čase se věnují kamarádům či chatováním. Někteří dokonce nevědí, jak svůj volný čas vyplnit. Převážná část času tráví hraní na mobilu- hraní her, sociální sítě, brouzdání po internetu. V azylovém domě mohou děti využít zahradu, kde mají k dispozici trampolínu. Trávení volného času je však závislé na počasí. Z rozhovorů vyplynulo, že tráví volný čas nejčastěji společně s dalšími obyvateli azylového domu. Společný čas tráví nejčastěji ve společenské místnosti či na chodbách. Povídají si o škole, o sociálních sítích, o hrách.

Četba knih či časopisů či návštěva knihovny nepředstavuje pro děti v mém výzkumu svět zábavy. Může to být ale dáno tím, že v okolí prý dle dětí žádná není, ale také především nezájmem dětí. Ve výzkumu Špačka et al., (2010) se ukazuje, že děti z rodin s nižším

vzděláním a nižším sociálně-ekonomickým statusem, čtou méně než vrstevníci z ostatních skupin.

Děti v mém výzkumu nenavštěvují žádný organizovaný kroužek, to však může být způsobené nedostatkem financí a neinformovaností či neochotou rodičů o možnostech využívání různých aktivit a kroužku pro své děti v blízkém okolí. O pravidelnou aktivitu by stála jen Amálka

Z výpovědí dětí vyplývá, že jejich volný čas je převážně vyplněný nudou a nemající nějaký pevně strukturovaný a organizovaný čas. Z tohoto neorganizovaného času vyplývá, že děti často tak vyplňují svůj čas aktivitami, které nebývají vhodné a nevedou k pozitivnímu vývoji dítěte. Jsou to aktivity jako právě například trávení času s telefonem, být venku s kamarády a nicnedělání. Jenže tyto aktivity mohou vést k rizikovému chování a podporovat jejich rozvoj. U dětí jsem postrádala motivaci kvalitně trávit volný čas.

Děti z azylového domu tak jistě potřebují motivovat k pravidelné zájmové činnosti. Otázkou však může být, na kolik je silné působení rodičů, kteří mají vliv na jejich trávení volného času a na kolik je adekvátní nabídka volnočasových aktivit pro děti v azylovém domě. Z mého pohledu vnímám nabídku aktivit pro děti v tomto azylovém domě za minimální. Pravdou je, že tento pocit je umocněný subjektivními názory dětí.

Například Augustinová (2014) ve své práci uvádí, že děti v azylovém domě tvoří početnou skupinu a volnočasové aktivity pro děti a mládež nabývají na významu, neboť představují a utvářejí celoživotní orientaci člověka. Jak dále autorka ve své práci uvádí, výchovné působení skrze volnočasových aktivit může zmírnit rizika, které plynou z fenoménu bezdomovectví. Dále může přispívat k omezení předávání špatných sociálních návyků z generace na generaci a také přispívat ke stabilizaci dítěte, pozitivně ho motivovat a rozvíjet jeho schopnosti.

Každodenní oblíbenou aktivitou dětí se tak stává trávení času na mobilu, aby zahnal nudu. K záporným stránkám patří, že u této činnosti nemusí myslet a přemýšlet.

Například Bocan a Machalík (2012) uvádí, že pocity štěstí, nudy a aktivní trávení volného času a socioekonomického zázemí dítěte jsou spolu úzce spojeny. Děti, které navštěvují organizované volnočasové aktivity se ve svém životě méně nudí a cítí se být více šťastné než děti, které takto volný čas netráví. Dále také píše, že, čím je lépe rodina situována a čím vyššího vzdělání rodiče mají, tím se cítí být v životě dětí více šťastné. Naopak děti z rodin s nižším vzděláním a horší socioekonomickou situací se cítí méně šťastné. Toto spojení můžeme u dětí v mém výzkumu pozorovat.

Z výpovědí dětí můžeme usuzovat, že jsou tyto děti v tomto azylovém domě ohrožené závislostí na mobilním telefonu a internetu a to na základě tvrzení dětí, že děti u této činnosti vydrží až několik hodin denně a dokonce s telefonem usínají. Telefon a internet hrají pro děti v jejich životě zásadní roli.

V oblasti volného času tvoří nuda, neorganizovaný čas, trávení času na telefonu u dětí vysoce rizikové faktory.

Jako rizikové chování můžeme u dětí označit vykazující prvky závislostního chování na užívání telefonu.

8.8. Kamarádi

Jak píše v teorii, vrstevnické skupiny jsou v určitém období pro děti velmi důležité, ovšem tyto skupiny mohou mít pozitivní či negativní vliv na chování, jednání a myšlení všech členů. Jak děti vidí své nejlepší kamarády a jakou vlastnost na nich mají rády?

Amálka

Amálka vypráví, že má dvě blízké kamarádky, které jsou ze třídy. Na kamarádkách si váží zejména toho, že jsou na Amálku hodné a nenadávají jí, rozumí si spolu. To je pro Amálku velmi stěžejní. Nejvíce času tak spolu tráví převážně ve škole, po škole se tolik nevidají. Amálka uvádí, že kamarádky ji občas také pomáhají s učením. Někdy ji štve tím, že jsou občas náladové, ale to bývá jen zřídka kdy. O přestávkách ve škole se baví zejména tím, že si povídají například o rodičích či spolužácích a podobně. Amálka dále uvádí, že její kamarádky pravidelně nekouří, ale občas si cigaretu zapálí, prý jen na parádu a pro zábavu. Alkohol nepijí. Ve volném čase po škole či o víkendech s kamarádkami čas netráví, neboť kamarádky většinou bývají někde u babiček či výletě s rodiči. Nejvíce pak tráví čas s Hynkem, který také bydlí v azylovém domě. Amálka uvádí, že ho má ráda, je s ním legrace, ale někdy ji leze na nervy svým chováním. Zejména tím, že ji navádí k různým věcem, které se jí nelíbí, jako například z legrace v obchodě ukrást žvýkačku či zapálit si cigaretu a jiné.

Amálka: „.....mám na nich ráda to, že jsou prostě na mě hodné...to je asi to nejhlavnější...”

Damián

Damián je na toto téma dosti stručný a jednoznačný. Co se týče kamarádů, uvádí podobně jako v předchozí podkapitole, že žádné nemá a ani žádné nepotřebuje. Ve školním prostředí s nikým nenavazuje vztahy, a tak žádné přátelství ve škole nemá. V azylovém domě tak nejvíce času tráví převážně se svým bratrem Hynkem a někdy i s Amálkou.

Damián: „...nikoho nepotřebuju, nemusím mít žádného kámoše...”

Hynek

Hynek se rozpráví o tom, že ve své třídě pár kamarádů má. Hynek si s nimi rozumí převážně proto, že je s nimi legrace. Jinou povahovou vlastnost u svých kamarádů, kterou má na nich rád, nedokáže Hynek určit a specifikovat. Podobně jako Amálka uvádí, že s těmito kamarády tráví společný čas převážně v prostředí školy. Mimo školu se vidají minimálně. Nejvíce času tak tráví se svým bratrem Damiánem a Amálkou. O Amálce mluví velmi hezky. Má Amálku rád, zejména kvůli tomu, že ji považuje jako hodnou.

Hynek: „.....kámoši jsou super, hlavně, že je s nima prča...občas spolu chodíme potají kouřit...”

Amálka a Hynek potvrdily, že jsou součástí takové menší vrstevnické skupiny. Nejvíce kamarádství navazují v školním kolektivu a v místě svého bydliště, to znamená v místě azylového domu. A co mají na svých kamarádech nejradši, v popředí bylo, že je s nimi

převážně legrace a zábava. Dále pak to, že jsou hodní a berou je takové, jací jsou. Zajímavé bylo také zjištění, že si váží toho, že jim kamarádi nenadávají.

Dále Amálka a Hynek mluvily o tom, v čem je jejich děti ovlivňují? Nejčastější vliv byl připisován hlavně tomu, že je s nimi zábava a trávení společného času. Baví se prostě tím, že si povídají, pozorují dění kolem sebe. Někdy tráví čas venku či v parku, pokud jim to rodič dovolí. Vliv kamarádů na různé životní názory či postoje se tak ukazuje jako minimální.

Damián tvoří výjimku, ten kamarády nevyhledává a nepotřebuje je. Otázkou však zůstává, že kdyby chodil Damián do stejné věkové třídy jako jeho vrstevníci, zda by přeci jen si nějakého kamaráda nenašel. Nejbližší vztah tak má ke svému bratrovi Hynkovi.

Drkalová (2017) ve své bakalářské zmiňuje, že děti, které nedokážou efektivně naložit se svým časem, tak mohou trávit chvíle v partách, nudí se a hrozí tu riziko pro výskyt sociálně patologických jevů.

V oblasti kategorie kamarádi se u dětí jako rizikovým faktorem ukazuje, že děti s kamarády tráví svůj čas bezprovizorně a nic neděláním. Nemít žádné kamarády může však také představovat rizikový faktor. Zároveň se však ukazuje, že zejména v případě Amálky se jako protektivní faktor jeví ten, že vlivu kamarádek nepřikládá velkou váhu. Opačná situace je u Hynka, který se svými kamarády kouří, když mají příležitost.

O vlivu vrstevníků se zabývám více v teoretické části ve čtvrté kapitole.

9. DISKUZE

Všichni děti vstupovaly do rozhovoru dobrovolně a ochotně, z čehož usuzuji, že se mi od nich dostávalo pravdivých informací. Pro svůj výzkum jsem zvolila kvalitativní metodu, konkrétně polostrukturované rozhovory. Myslím si, že se pro tento výzkum ukázaly jako vhodně zvolený způsob. Tyto polostrukturované rozhovory mi v mém výzkumu pomohly odkrýt i emoční stránku dětí. Domnívám se tak, že tato data jsou ojedinělá tím, že jsou sdělována dětmi samotnými a nejsou zkreslena žádným zprostředkovatelem. Umožňují nám zjistit, jak děti vnímají a prožívají různé situace, které mnohdy dospělým nedochází, že se jimi dětmi mohou trápit a být nešťastné.

Ovšem tyto ojedinělé a subjektivní odpovědi dětí mohou zároveň představovat zároveň i limit mé práce, neboť tyto výpovědi dětí nemohou být objektivně ověřeny. Další omezení mé práce spočívá v tom, že nemám úplné údaje o rodině, jen skrze výpovědi dětí.

Dalším limitem práce může být také skutečnost, že pro tento výzkum jsem rozhovory vedla s dětmi, a tak je možné, že některé výpovědi dětí mohou být zkreslené, zveličené či nepravdivé. V dalším výzkumu by tak jistě bylo dobré mít tyto získané údaje doplněné i z jiných zdrojů, například od rodičů či sociálních pracovníků v azylovém domě.

Jsem si vědoma určitého zkreslení dané tím, že výběrový soubor tvořily pouze tři děti a výzkum probíhal pouze v jednom specificky vybraném zařízení, a tak nemohu dospět k obecně platné teorii. Ale jelikož se jedná o případovou studii azylového domu, mohou jistě získané poznatky v mé práci přispět k dalším informacím a pochopením problematiky u této cílové skupiny. Získané poznatky v tomto výzkumu tak mohou být námětem k zamyšlení se nad tímto tématem.

Při hodnocení výsledků musím konstatovat, že výzkum byl proveden pouze s dětmi z malého města. Je pravděpodobné, že pokud by byl výzkum proveden ve větším městě, mohly by být výsledky rozlišné.

Vliv na výsledky výzkumu mohla mít také odlišnost rodin. Velká variabilita se také ukázala v tom, za jakých okolností děti do azylového domu přišly a jak dlouho zde již pobývaly. Odlišné výsledky by mohly nastat po rozšíření výzkumu na další azylový dům a zvětšení výzkumného souboru a také na jiném způsobu techniky a sběru dat. Zajímavé by bylo také například zjištění, jaké výsledky by přinesl longitudinální výzkum.

V mé diplomové práci jsem se zabývala hlavním výzkumným cílem, a to zjištění názorů a zkušeností dětí z azylového domu k návykovým látkám a zmapovat výskyt rizikových forem chování. Dalším cílem bylo prozkoumat a popsat rizikové/protektivní faktory podílející se na vzniku rizikového chování.

Podle výpovědí, které jsem obdržela, již většina dětí v tomto výzkumu má převážně zkušenost zejména s alkoholem, opilstvím a kouřením cigaret. Uvedené zjištění v mém výzkumu koresponduje se studií Sobotkové et al., (2014), kde autoři uvádějí, že u adolescentů je nejvíce zastoupená konzumace alkoholu a kouření cigaret. V této studii upozorňují i na zkušenost dětí s marihuanou. To se však v mém výzkumu nepotvrdilo, že by děti měly zkušenost s marihuanou či jinými dalšími návykovými látky. Děti, kteří již měly zkušenost s

alkoholem a kouřením cigaret, mají tendenci v tomto užívání pokračovat a považují to za zdroj zábavy. Velkým překvapením pro mě bylo zjištění, že některé děti ve značné míře užívaly energetické nápoje.

Výsledky v mé práci jsou dále srovnatelné, co se týče užívání alkoholu, s výsledky studie HBSC v České republice, která udává zvýšení prevalence pití dětí ve školním věku. Většina dětí již měla zkušenost s alkoholem i ve věkové skupině 11 let (Hodačová et al., 2017).

Co se týče modelového chování rodičů, kdy se rizikové chování rodičů ukazuje jako jeden z nejsilnějších faktorů rizikového chování adolescentů byl v této práci prokázán vliv kouření rodičů. Toto zjištění koresponduje s výzkumem Hodačové (2015), která ve svém výzkumu poukazuje na vysokou prevalenci kouření u českých dětí

Zároveň ale musím souhlasit i s tvrzením Antošové (2014), která ve své bakalářské práci uvádí, že komunikace jako faktor v rodině, může a nemusí zásadně predikovat vznik užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Neefektivnější je komunikaci kombinovat s dalšími rodinnými faktory, jako jsou pravidla a kontrola dodržování, výchovné rodičovské styly, rodinná struktura a pozitivní emoční vazba k rodiči. I to se potvrdilo v mém výzkumu. Příkladem byla Amálka, která se negativně vyjadřovala, jak k užívání alkoholu, cigaret, tak i ostatních návykových látek.

V jedné z dílčích výzkumných otázek jsem se zaměřovala na zmapování výskytu rizikových forem chování. U dětí bylo možné pozorovat že jejich volný čas je převážně vyplněný nudou a nemající nějaký pevně strukturovaný a organizovaný čas. Z tohoto neorganizovaného času vyplývá, že děti často tak vyplňují svůj čas aktivitami, které nebývají vhodné pro zdravý vývoj jedince. Jsou to aktivity jako právě například trávení času s telefonem, být venku s kamarády a nicnedělání. Jenže tyto aktivity mohou vést k rizikovému chování. U dětí bylo již možné pozorovat vykazující prvky závislostního chování na užívání telefonu.

Podobné výsledky uvádí i Národní institut dětí a mládeže, který ve svém výzkumu poukazuje na trávení volného času dětí školního věku, tedy 6 - 15 let. Z výzkumu vyplývá, že převážná část dětí sleduje ve svém volném čase po škole televizi, dále se věnuje učení, poslouchá hudbu, chodí ven, navštěvuje kamarády, tráví volný čas na internetu, chatuje, sleduje filmy, dále děti ve volném čase nakupuje, chodí do kina či do knihovny, hraje počítačové hry, navštěvuje fastfoody, sportuje či chodí do nějakého zájmového kroužku. U 35% dětí výzkum zaznamenal nicnedělání (Bocan et al., 2012).

Například Bocan a Machalík (2012) se ve svém výzkumu zabývali otázkou subjektivního pocitu štěstí u dětí. Děti v tomto výzkumu uváděly, že ty děti, které se v životě nenudí, se cítí ve svém životě převážně šťastné. Naopak děti, které se nudí často, nebývají ve svém životě šťastné.

Procházka (2012) píše, že téma trávení volného času a jeho vlivu na rizikové chování je u nás nedostatečně zpracované a zároveň uvádí výsledky z vlastního výzkumného šetření, ve kterém bylo zmapováno, jak žáci základních škol tráví své volné chvíle. Ukázalo se, že oblast zájmu o počítače, hudbu a kamarády se spojuje v rovině virtuální reality

Mé výsledky jsou velmi podobné jako výsledky v diplomové práci Janderové (2016), která také uvádí, že děti z azylových domů pro matky s dětmi tráví svůj volný čas neorganizovaně a neplánovaně.

Výsledky v mé práci naopak nekorespondují s výsledky bakalářské práce Chovancové (2016), ta se ve své práci zabývá výchovou dětí z pohledu matek, které žijí v azylových domech. Šetření probíhalo formou dotazníků, které byly rozeslány do několika azylových domů v ČR. Z výzkumného šetření vyplynulo, že matky z azylových domů používají k výchově svých dětí prostředky jako matky žijící v běžných rodinných podmínkách. Z tohoto šetření vyplynulo, že jsou matkami vzornými, starostlivými a ve své výchově důslednými.

Jak zmiňuje Janderová (2016) děti za azylového domu potřebují pravidelnost a organizovanost ve volném čase. Autorka vidí řešení v možnosti zřízení volnočasového klubu či nízkoprahového zařízení pro děti a mládež přímo v azylovém domě, kde by docházelo ke kontaktu dětí z azylového domu a dětí z jiného prostředí. Kvalitní trávení volného času představuje pro děti výchovný, vzdělávací a preventivní význam.

Augustinová (2014) ve své bakalářské práci uvádí, že azylový dům může prostřednictvím neformální výchovy těmto dětem zprostředkovat smysluplnou náplň volného času a může tak plnit preventivní funkci. Zvláštní pozornost by měla být věnována dětem žijícím v azylovém domě, která by podporovala jejich všestranný rozvoj, vhodné sociální začlenění a vytváření pozitivních vazeb v jejich okolí. Dochází k závěru, že vhodné trávení volného času tak přispívá k utváření pozitivních postojů, názorů a hodnotové orientace a ke zdravému životnímu stylu.

Pokud by tak děti v azylovém domě měly dostatečné množství nabízených volnočasových aktivit, které by děti oslovily a zaujaly, mohlo by to mít příznivý vliv na trávení jejich volného času. Jak například Amálka uváděla, že by ráda byla kuchařkou, ráda by například kurz vaření.

Dále u dětí bylo možné pozorovat známky agresivního chování, a to zejména v souvislosti se zažíváním šikany ve školním prostředí. Děti pocházejí z rodin se špatným socioekonomickým zaměřením, tím se tak od svých ostatních vrstevníků odlišují a může tak hrozit, že se od svých vrstevníků budou ještě více vzdalovat a odlišovat. To následně může mít za následek, že budou sociálně vyloučené a s tím spojené rizika.

Další výzkumná otázka byla zaměřená na popsání rizikových/protektivních faktorů podílejících se na vzniku rizikového chování.

U těchto dětí v azylovém domě se vyskytují rizikové faktory zejména jako je dysfunkční rodina, modelový vzorec chování rodičů, nevlídné a špatné rodinné zázemí, nedůsledná a autoritářská a zároveň liberální výchova, nízké požadavky na dítě, nízká autorita, dále pak také nejasná a narušená komunikace a slabá citová vazba s rodičem.

Drkalová (2017) se ve své bakalářské práci zabývala dysfunkční rodinou a jejím vlivem na rizikové chování. Výzkum prováděla v azylovém domě formou případové studie tří rodin. V každé rodině bylo možné pozorovat větší či menší známky deprivace. Děti se extrémně bály nebo byly velmi přítulné, měly špatný prospěch, potřeba někam patřit či měly agresivní sklony. Tyto některé projevy chování bylo možné pozorovat i u dětí v mém výzkumu. Zejména přítulnost, špatný prospěch a agresivní sklony.

Matky dětí v mém výzkumu uplatňují spíše liberální výchovu. Miovský et al., (2014) ve své studii poukazují na rodinné prostředí a jako rizikový hodnotí liberální a hyperprotektivní rodičovský styl.

Nejvýznamnějším rizikovým faktorem ve vztahu k problémovému chování se prokázala nefunkčnost rodiny. To je v souladu ve studii Markové (2008), kde uvádí, že jedinci z nefunkčních rodin vykazují více problémového chování. Děti v mém výzkumu byly často svědky domácího násilí.

Dále jsou výsledky mého výzkumu podobně shodné jako s výsledky ve studii Sobotkové et al. (2014), kdy z analýzy výpovědí respondentů s vysokou mírou antisociálním chováním vyplynulo, že vyrůstají v rodině s nejistou a nedůslednou výchovou. Respondenti v tomto výzkumu uvedli, že rodiče o ně a jejich život projevují nižší zájem a méně kontrolují jejich školní prospěch, způsob trávení jejich volného času a mají méně náklonnosti ze strany rodičů.

To zmiňují i ve své studii Dorius et al. (2004), že pozornost rodičů věnovaná dětem a jejich volnému času má pozitivní vliv na výchovu a rozvoj nerizikového chování,

Jako protektivní faktor u těchto dětí se ukazuje zejména v případě Amálky otevřená komunikace, vyjadřování pocitů a trvalý citový vztah k matce. Jak uvádí Hodačová et al. (2015) ve svém článku, dobrá komunikace je protektivním faktorem vůči sociálně patologickým jevům.

Jessor et al., (1995) ve svém článku zas píše o tom, že pozitivní vztahy s dospělými představují jeden z ochranných faktorů. Tento ochranný faktor je vidět u dětí ve vztahu k matkám, který se ukazuje jako spíše pozitivní. V případě otců, kde panuje převážně negativní vztah, se tak ukazuje jako rizikový faktor.

Nedostatek společného času a pozornosti ze strany rodičů vůči dětem, které děti subjektivně cítí a prožívají, tak dále představuje v mém výzkumu další rizikový faktor pro vznik a rozvoj rizikového chování.

Výsledky v mém výzkumu jsou tak srovnatelné jako ve studii Markové (2008), ve kterém se ukázalo, že nedostatek času rodičů na péči o své děti a emoční chlad ze strany rodičů podílí na vzniku problémového chování. Dále pak také bezcílné toulání, užívání alkoholu jako zábavy, pocity nudy.

V oblasti školy se v mém výzkumu ukazují rizikové faktory jako je slabá osobnost a slabý vliv učitele, zhoršený školní prospěch dětí, špatné sociální klima třídy, žádné kamarádství a nedostatečná nabídka preventivních programů. Jako protektivní faktory se jeví příznivé vztahy ve třídě a kladný vztah ke škole.

Šikana, kterou děti z azylového domu zažívají ve škole, tak představuje značně velké riziko pro vznik a rozvoj rizikového chování u těchto dětí.

Například Sobotková et al. (2014) ve své studii zmiňují, že některá zjištění jsou varující, a to zejména o prevalenci agresivních a s agresí spojených forem chování. Dospívající se ze zvýšenou mírou rizikového chování uvádějí i vyšší míru šikany a diskriminace ze strany ostatních dětí. To může být způsobené tím, že svým chováním

vyvolávají ve svém okolí negativní reakce. Vysvětlení může být i takové, že toto antisociální chování může být projevem vzdoru vůči odmítavému postoji ostatních.

Hodačová et al. (2011) se ve studii zabývali otázkou kvalitou života českých dětí vzhledem k sociálním vztahům a sociální exkluzi. Výsledky v tomto výzkumu ukázaly, že pocit štěstí u dětí a mající problémy ve vztazích nezávisí na věku, pohlaví, struktuře rodiny, ale na množství společně stráveného času v rodině souvisí s vnímáním štěstí u dětí. Děti, které se cítí osamělé si těžko si nacházejí přátele a nejsou mezi vrstevníky oblíbené.

V mém výzkumu se tak ukazuje, že převažují spíš rizikové faktory nad protektivními faktory, jenž mohou mít vliv na rozvoj rizikového chování u dětí.

Realita dnešní doby bývá taková, že mnoho rodičů neumí či není ochotno trávit čas se svými dětmi smysluplným způsobem. Často děti tak tráví čas u počítačů či mobilních telefonů. Děti pak tak nemají žádné zájmové aktivity mimo domov a nechtějí chodit ven. Má to však i své pozadí, neboť rodina bývá vystavována řadě zátěží a problémů. Vzrůstá počet rozvodů a počet rodin s jedním rodičem, který tak musí plnit více rolí a povinností, leckdy síly ale nestačí. Jak se v praktické části ukázalo, děti velmi vnímají a prožívají prostředí kolem sebe a také vztahy mezi rodiči. Jsem toho názoru, že v této oblasti je velmi nutné a žádoucí rozvíjet formy sociální práce a sociální služby. A to zejména pro rodiny s dětmi, které nemají dostatek sil či povědomí pro vytvoření klidného a rodinného prostředí. Tato sociální práce by měla být v duchu podporování zdravé a pozitivní výchovy dětí. Obzvláště podpora pro efektivní programy pro děti a rodiče, které by usilovaly o zlepšení vzájemné komunikace, způsoby výchovy v rodině a podpory zdravých a sociálních životních návyků.

Sobotková et al. (2014) uvádí, že většina výzkumů a preventivních opatření je zaměřena právě na dospívající ve věku přibližně 15-18 let, a to se v této oblasti jeví jako neefektivní a špatně zacílené.

Z hlediska prevence rizikového chování dospívajících je nutno zaměřovat se v prevenci na nižší věkové skupiny a vytvářet specificky cílené programy (Blatný et al., 2006, Sobotková et al., 2014).

Jak dále píše Sobotková et al., (2014) tyto preventivní a intervenční programy by měly brát v úvahu i mezipohlavní rozdíly a být směřovány na děti mladšího školního věku před dosažením 11 let a posílení vlivu školních programů pomocí médií, rodičů a zájmovými aktivitami.

Například Mravčík et al. (2016) uvádí, že v r. 2016 v ČR proběhla evaluace programu Zipyho kamarádi určeného pro děti mateřských škol a 1. stupně ZŠ, jejich rodiče a učitele. Tento program byl zaměřen na podporu duševního zdraví, sociálních dovedností a nácviku kompetencí práce se stresem a přispívá tak ke včasnému řešení problémů v oblasti rizikového chování. Evaluace projektu doložila významná zlepšení ve většině sledovaných jevů u dětí, které v průběhu jednoho školního roku programem prošly.

Předškolní a mladší školní věk tak představuje nejdůležitější období pro výchovu ze strany rodičů. Pokud mají děti ze strany rodičů dostatek péče a pozornosti, jasně

strukturovaný čas a smysluplného trávené volného času mohou tak zabránit rozvoji či vzniku rizikového či závislostního chování.

Hradecká (1996) píše o tom, že právě primární prevence vyloučení začíná právě ve funkční rodině, v soužití rodičů a dětí v lásce. Upozorňuje na to, že dnešní doba je jiná, životní styl mnohých jedinců se změnil a životní tempo se zrychlilo. Zdůrazňuje, že děti však potřebují stále stejný podíl lásky, pochopení a pozornosti než kdykoliv jindy, aby z nich mohli vyrůst samostatní a ušlechtilí lidé. Pevná a funkční rodina bývá silná a má vliv na své děti. Dětem ze slabých rodin může v jejich orientaci pomoci dobrá škola či dobrý učitel. Jak dále uvádí, správná osvěta, publicita a sociální práce může pomoci slabým rodinám a jedincům..

Například Hodačová et al. (2017) poukazuje na nutnost a potřebu hodnocení zdravotních a sociálních důsledků rizikového chování mladé generace v širokém sociálním kontextu .

Jak uvádí Kalina et al. (2015) ve své publikaci, nspecifická protidrogová prevence by měla být směřována do mladších věkových kategorií. Autoři píší o tom, že drogu obvykle nemá důvod brát jedinec, který je sebevědomý a vyrůstající ve vyváženém rodinném prostředí, vychovávaný ke zdravému životnímu stylu, k úctě, k tradicím a ke vzdělání.

V mém výzkumu se ukázalo, že existuje souvislost mezi dysfunkční rodinou a její vlivem na vznik rizikového chování. Rodina by měla být pro dítě místem ochrany a bezpečí a zároveň by rodiče by měli představovat správný vzorec chování. Bohužel u dětí v azylovém domě v mém výzkumu tomu tak většinou není. Jsem toho názoru že dětem v azylových domech by tak mělo být věnováno více péče a pozornosti. Tyto děti v azylovém domě představují ohroženou skupinu a to nejen z důvodu zvýšeného výskytu rizikových faktorů podílejících se na výskyt a rozvoj rizikového chování, ale také z důvodu větší pravděpodobnosti sociálního vyloučení a zažívání šikany.

Pro budoucí výzkumné práce by stálo jistě za úvahu zkoumat jednotlivé formy problémového chování. Určitě by bylo zapotřebí dalšího výzkumu v oblasti psychosociálních souvislostí rizikového chování.

Výše uvedené zjištění, která zde byla uvedena, jsou důležitá především pro vytváření efektivních programů pro děti a rodiče.

Například Zima et al. (1994) poukazuje na to, že programy zaměřené na děti bez domova jsou potřebné k odstranění nežádoucích vlivů u těchto dětí.

10. ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se zabývala zkušenostmi dětí z azylového domu k návykovým látkám a zmapováním výskytu dalších rizikových forem chování. Cílem práce bylo zjistit a popsat rizikové/protektivní faktory podílející se na vzniku rizikového chování. Pro zjištění odpovědí na výzkumné otázky jsem zvolila kvalitativní přístup-polostrukturované rozhovory. Výběrový soubor představovaly tři děti v azylovém domě, jednalo se o případovou studii jednoho konkrétního azylového domu.

Z výsledku výzkumu vyplynulo, že skoro všechny děti mají zkušenost s nepravidelným užíváním alkoholu, opilstvím a kouřením cigaret. Dále bylo zjištěno, že zkušenost s jinými ostatními návykovými látkami nemají.

V mém výzkumu se ukázalo, že protektivními faktory jsou zejména otevřená komunikace v rodině, pozitivní vztah k rodiči, kladný vztah ke škole, pozitivní klima třídy a jako rizikové faktory se ukazují dysfunkční prostředí, modelový vzorec chování rodičů, nevlídné a špatné rodinné zázemí, nedůsledná a autoritářská a zároveň liberální výchova, nízké požadavky na dítě, nízká autorita, dále pak také nejasná a narušená komunikace a slabá citová vazba s rodičem, nedostatek společného času a pozornosti ze strany rodičů vůči dětem, slabá osobnost a slabý vliv učitele, zhoršený školní prospěch dětí, špatné sociální klima třídy, žádné kamarádství a nedostatečná nabídka preventivních programů. Z hlediska výskytu rizikového chování je důležité, na kolik se u dětí se projeví vliv rizikových faktorů nad protektivními faktory a zároveň naopak.

Výsledky v mém výzkumu poukazují na to, že u dětí v azylovém domě převažují spíše rizikové faktory nad protektivními faktory, jenž mohou mít vliv na rozvoj rizikového chování.

Z výzkumného šetření se ukázalo, že děti v mém výzkumu si často stěžují na nudu, a tak čas vyplňují brouzdáním po sociálních sítích, potulováním se venku či nicneděláním. To se ukázalo jako jedno z velkých a stěžejních témat a které představuje zvýšené riziko pro výskyt rizikového chování u dětí.

Poznatky, které jsou uvedeny v této práci jsou tak důležité pro oblast vytváření kvalitních specifických preventivních programů zaměřených na efektivní komunikaci mezi rodiči a dětmi a vytvoření smysluplných volnočasových aktivit v azylovém domě.

Tato diplomová práce může být zdrojem inspirace pro další azylové domy.

Závěrem bych chtěla vyjádřit, že tato práce mi změnila a ukázala další nový rozměr pohledu na tuto problematiku. Díky upřímným výpovědím dětí se ukazuje, jak velmi lehké je se dostat do takové životní situace a jak je potřebné nabídnout pomoc této cílové skupině.

11. POUŽITÁ LITERATURA

Antošová, I. (2014). Jak může ovlivnit komunikace v rodině výskyt užívání alkoholu u dětí a mladistvých. Univerzita Karlova. Lékařská fakulta. Bakalářská práce.

Aratani, Y. (2009). Homeless children and Youth: Causes and Consequences. National Center for Children in Poverty.

Augustinová, J. (2014). Neformální výchova dětí v azylovém domě. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Bakalářská práce.

Blatný et al. (2006). Prevalence antisociálního chování českých adolescentů z městských oblastí. *Československá psychologie*, 50,(4), 297-310

Bocan et al., (2012). Děti v ringu dnešního světa. Hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Bowlby, J. (2008). A secure base: Parent-child attachment and healthy human development. Basic Books.

Čablová, L., Miovský, M. (2013). Rizikové a protektivní faktory v rodině, které predikují užívání alkoholu u dětí a dospívajících. *Československá psychologie*, 57, 3, 255-270.

Černá et al. (2013). Kyberšikana. Praha: Grada Publishing.

Dorius, C.J. et al. (2004). Parenting practices as moderators of the relationship between peers and adolescent Marijuana use. *Journal of Marriage and Family*, 66(2), 163-178.

Drkalová, M. (2017). Dysfunkční rodina a její vliv na vznik rizikového chování. Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, bakalářská práce.

Grizenko, N., Pawliuk, N. (1994). *American Journal of Orthopsychiatry*, 64(4), 534-544 .

Hodačová et al. (2011). Sociální vztahy jako důležitý faktor kvality života dětí. *Československá psychologie*, 54, 1, 1-10.

Hodačová et al. (2015). Vztah rodiny a životní spokojenosti dětí. *Československá psychologie*, 59, 4, 315-326.

Hodačová et al., (2017). Experience of Czech children with alcohol consumption in relation to selected Family indicators. *Central European Journal of Public Health*, 25, 1, 22-28

Hradecký, I. (2005). Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2005. Praha.

Hradecký, I., Hradecká, V. (1996). Bezdomovství – extrémní vyloučení. Praha: Naděje.

Chovancová, A.(2016).Výchova dětí z pohledu matek žijících v azylových domech.Fakulta humanitních studií. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Bakalářská práce.

Janderová, B. (2016). Volný čas dětí žijících v azylovém domě. univerzita Hradec Králové. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Diplomová práce.

Jelínek et al.(2006). Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých:strukтуры, zdroje, dopady. Československá psychologie, 50 (5), 393-404.

Juřenová, M. (2010). Perspektiva jedinců žijících v azylovém domě a jejich životní aspirace. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky.

Kalina, K. (2015). Klinická adiktologie. Praha: Grada Publishing.

Kopecký, K., Szotkowski, R. (2015). Kyberšikana a další formy rizikového chování českých dětí v prostředí internetu. Adiktologie, 15(3), 226-233

Kraus, B. (2014). Základy sociální pedagogiky.Nakladatelství Portál.Praha.

Křivánková, V. (2011). Jak se žije dětem v azylových domech. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, obor speciální pedagogika.

Lovasová, L. (2006). Rodinné vztahy. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.

Lovasová, L. (2006). Šikana. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.

Marková, M. (2008). Vliv sociálních faktorů na problémové chování adolescentů.Pediatric pro praxi. 9 (3). 190-191.

Matějček, Z. (2013). Co, kdy a jak ve výchově dětí. Praha: Portál.

Matoušek et al. (2005). Sociální práce v praxi:Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.Praha:Portál.

Miovský et al. (2014). Analýza potřeb dětí a mladistvých z hlediska užívání návykových látek a souvisejícího rizikového chování v kontextu institucionální sítě služeb na území hl.města Prahy a Středočeského kraje. Adiktologie, 14(1), 10-21.

Miovský, et al. (2015). Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících. Praha Klinika adiktologie.

MPSV (2014). Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004-2006. Praha: MPSV ČR.

MŠMT (2010). Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR.

MŠMT (2013). Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013-2018. Praha: MŠMT ČR.

Mravčík et al. (2016). Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2015. Úřad vlády České republiky.

Nešpor, K. (2000). Návykové chování a závislost: Současné poznatky a perspektivy léčby. Praha: Portál

Procházka, M. (2013). Sociální pedagogika. Praha: Grada Publishing.

Průdková, T., Novotný P. (2008). Bezdomovectví. Praha: Triton.

Říčan, P. (2010). Jak na šikanu. Praha: Grada Publishing.

Šebková, M. (2015). Výsledky hodnotících dotazníků prevence rizikového chování na školách ve Středočeském kraji ve školním roce 2014/2015. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, obor adiktologie.

Špaček et al. (2010). Rodina a výchova 2010. Závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Sociologická ústav ČR.

Špatenková, N., Ševčík, D. (2011). Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence. Praha: Portál.

ŠTĚCHOVÁ, M., LUPTÁKOVÁ, M. a KOPOLDOVÁ, B. (2008). Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie. Závěrečná zpráva. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Švaříček, R., Šedřová K. (2007). Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2005). Vývojová psychologie 1. Dětství a dospívání. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Zima, B., T. (1994). Emotional and Behavioral Problems and Severe Academic Delays among Sheltered Homeless Children in Los Angeles County. American Journal of Public Health, 84, 2, 260-264.